

**НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ БІОРЕСУРСІВ І
ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ УКРАЇНИ
ГУМАНІТАРНО-ПЕДАГОГІЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ**

УДК: 378.4:37.017.4

ПОГОДЖЕНО
Декан гуманітарно-педагогічного
факультету
_____ Інна САВИЦЬКА
«__» _____ 2024 р.

ДОПУСКАЄТЬСЯ ДО ЗАХИСТУ
Завідувач кафедри
педагогіки
_____ Руслан СОПІВНИК
«__» _____ 2024 р.

МАГІСТЕРСЬКА КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

на тему: **«ФОРМУВАННЯ ПАТРІОТИЗМУ ЗДОБУВАЧІВ
ПЕДАГОГІЧНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ В УНІВЕРСИТЕТАХ НАУК ПРО
ЖИТТЯ»**

Спеціальність: 011 «Освітні, педагогічні науки»
Освітня програма: «Педагогіка вищої школи»
Орієнтація освітньої програми: освітньо-професійна

Гарант освітньої програми
к. пед. н., доцент _____ **Лідія ЧЕРЕДНИК**

Керівник магістерської кваліфікаційної роботи

к. пед. н., доцент _____ **Світлана ВИГОВСЬКА**

Виконав _____ **Ігор ГРУЖЕВСЬКИЙ**

**НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ БІОРЕСУРСІВ
І ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ УКРАЇНИ**

Гуманітарно-педагогічний факультет

ЗАТВЕРДЖУЮ

Завідувач кафедри педагогіки

Д-р пед. наук, проф. _____ **Руслан СОПІВНИК**

«___» _____ 20__ року

**ЗАВДАННЯ
ДО ВИКОНАННЯ МАГІСТЕРСЬКОЇ КВАЛІФІКАЦІЙНОЇ РОБОТИ
СТУДЕНТУ**

Гружевському Ігорю Вікторовичу

Спеціальність: 011 «Освітні, педагогічні науки»

Освітня програма: «Педагогіка вищої школи»

Орієнтація освітньої програми: «Освітньо-професійна»

Тема магістерської кваліфікаційної роботи: «Формування патріотизму здобувачів педагогічних спеціальностей в університетах наук про життя», затверджена наказом ректора НУБіП України від 12.12.2023 р. № 2253 «С».

Термін подання завершеної роботи на кафедру «01» листопада 2024 року.

Вихідні дані до магістерської кваліфікаційної роботи: Закони України «Про освіту», «Про вищу освіту», Національна доктрина розвитку освіти XXI ст., Державна національна програма «Освіта» (Україна XXI століття); Стратегія розвитку освіти в Україні на 2021–2031 роки; посібники, словники, довідники, методична, наукова література щодо теми дослідження.

Перелік питань, що підлягають дослідженню:

Провести ретроспективний аналіз поглядів на патріотичне виховання молодого покоління у зарубіжній та вітчизняній літературі.

Описати шляхи реалізації патріотичного виховання в університеті наук про життя.

Вивчити досвід реалізації патріотичного виховання в НУБіП України.

Розробити методику формування патріотизму здобувачів педагогічних спеціальностей в університетах наук про життя.

Дата видачі завдання: 10. 10. 2023 р.

**Керівник магістерської
кваліфікаційної роботи**

_____

Світлана ВИГОВСЬКА

Завдання прийняв до виконання _____

Ігор ГРУЖЕВСЬКИЙ

РЕФЕРАТ

Магістерська кваліфікаційна робота на тему «Формування патріотизму здобувачів педагогічних спеціальностей в університетах наук про життя» актуальна з точки зору сучасних реалій, коли під час війни, яку розв'язала проти України російська федерація, виникає нагальна необхідність в здійсненні системних заходів, спрямованих на посилення національно-патріотичного виховання молоді.

Робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел загальною кількістю 69 найменування, додатків. Повний обсяг роботи – 103 сторінки.

У вступі до магістерської роботи визначені актуальність, мета, завдання, об'єкт, предмет, методи дослідження, теоретична цінність, практичне значення дослідження, структура магістерської роботи.

У першому розділі «Теоретичні аспекти формування патріотизму особистості» здійснено ретроспективний аналіз поглядів на патріотичне виховання особистості, розкрита проблема формування патріотизму в сучасній філософській та психолого-педагогічній літературі, а також описано шляхи формування патріотизму здобувачів освіти в закладах вищої освіти.

У другому розділі «Дослідження процесу формування патріотизму здобувачів педагогічних спеціальностей в університетах наук про життя» описано досвід формування патріотизму здобувачів освіти в Національному університеті біоресурсів і природокористування України; наведено структуру поняття «патріотизм», відповідно до компонентів визначено критерії та показники сформованості патріотизму в здобувачів освіти, що дозволило виокремити високий, середній та низький рівні сформованості патріотизму. Здійснено діагностику сформованості патріотизму в здобувачів педагогічних спеціальностей.

У третьому розділі «Методика формування патріотизму здобувачів педагогічних спеціальностей» розкриваються зміст, методи й форми

формування патріотизму здобувачів педагогічних спеціальностей, а також наводяться методичні рекомендації щодо формування патріотизму здобувачів педагогічних спеціальностей в університетах наук про життя.

У загальних висновках узагальнено результати магістерської кваліфікаційної роботи.

***Ключові слова:** патріотизм, формування патріотизму, здобувач освіти, університет наук про життя.*

ЗМІСТ

ВСТУП	6
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ ПАТРІОТИЗМУ ОСОБИСТОСТІ	9
1.1. Ретроспективний аналіз поглядів на патріотичне виховання особистості	9
1.2. Проблема формування патріотизму в сучасній філософській та психолого-педагогічній літературі	18
1.3. Формування патріотизму здобувачів освіти в закладах вищої освіти	34
Висновки до першого розділу	42
РОЗДІЛ 2. ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОЦЕСУ ФОРМУВАННЯ ПАТРІОТИЗМУ ЗДОБУВАЧІВ ПЕДАГОГІЧНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ В УНІВЕРСИТЕТАХ НАУК ПРО ЖИТТЯ	44
2.1. Досвід формування патріотизму здобувачів освіти в Національному університеті біоресурсів і природокористування України	44
2.2. Рівнева диференціація патріотизму здобувачів освіти	55
2.3. Діагностика сформованості патріотизму в здобувачів педагогічних спеціальностей	64
Висновки до другого розділу	71
РОЗДІЛ 3. МЕТОДИКА ФОРМУВАННЯ ПАТРІОТИЗМУ ЗДОБУВАЧІВ ПЕДАГОГІЧНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ	73
3.1. Зміст, методи та форми формування патріотизму здобувачів педагогічних спеціальностей	73
3.2. Методичні рекомендації щодо формування патріотизму здобувачів педагогічних спеціальностей в університетах наук про життя	79
Висновки до третього розділу	81
ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ	83
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	86
ДОДАТКИ	93

ВСТУП

Реалізація ідеї формування патріотизму здобувачів освіти в закладах вищої освіти нині в українському суспільстві набуває особливого значення.

У Концепції національно-патріотичного виховання в системі освіти України наголошується, що «у період війни, яку російська федерація розв'язала та веде проти України, виникає нагальна необхідність в переосмисленні зробленого та здійсненні системних заходів, спрямованих на посилення національно-патріотичного виховання дітей та молоді – формування нового українця, що діє на основі національних і європейських цінностей» [24].

Нині відбувається сплеск інтересу та прояву патріотичних почуттів та нових ставлень до історії, релігії, традицій і звичаїв, культури українського народу. Це відображається в інтеграційних процесах, які проходять в Україні, європоцентричності, пробудженні громадянської та громадської ініціативи, виникненні різноманітних громадських рухів, поширенні волонтерської діяльності. Означені процеси накладаються на комунікативну й технологічну глобалізацію, міграційні зміни в українському суспільстві, ідентифікаційні процеси в особистісному розвитку кожного українця.

На даному етапі розвитку суспільства вища освіта має віддавати пріоритет формуванню патріотизму як базової якості особистості, що включає її світогляд; ставлення до Батьківщини, інших народів і націй, національних святинь; посилення поваги й любові до рідної країни, рідної мови; почуття відповідальності за її незалежність; збереження духовних і матеріальних і цінностей.

Аналіз філософської, історичної, педагогічної літератури засвідчує те, що проблема патріотичного виховання завжди займала провідне місце.

Теоретичні аспекти патріотичного виховання обґрунтовували видатні українські педагоги минулого: Х. Алчевська, Б. Грінченко, Г. Ващенко, М. Грушевський, М. Драгоманов, О. Духнович, А. Макаренко, С. Русова,

К. Ушинський, В. Сухомлинський, які велику увагу приділяли формуванню національної самосвідомості, вихованню любові до рідної землі, мови.

Філософські засади реалізації виховання згідно з новою парадигмою освіти та виховання досліджували М. Антонець, Л. Вовк, А. Бойко, П. Кононенко, М. Євтух, М. Стельмахович, В. Москалець, М. Ярмаченко та ін. Сутність патріотичної свідомості розкривалась у зарубіжній (І. Кант, Е. Фромм, К. Роджерс та ін.) та вітчизняній (А. Бичко, Л. Сохань, І. Надольний) філософії.

Психологічні засади патріотичного виховання розкриті у дослідженнях таких учених, як Б. Ананьєв, Л. Виготський, П. Блонський, Г. Костюк, О. Петровський, О. Леонтєв, П. Якобсон. Дослідженню питань формування патріотизму присвячені і праці сучасних учених (І. Бех, О. Васюк, П. Вербицька, С. Виговська, П. Ігнатенко, А. Погрібний, В. Поплужний, Ю. Руденко, Р. Сопівник, І. Сопівник, К. Чорна, О. Шестопалюк та ін.), які вивчають питання патріотичного виховання та виховання громадянськості особистості.

Об'єкт дослідження – процес виховання здобувачів педагогічних спеціальностей в університетах наук про життя.

Предмет дослідження – зміст, методи і форми формування патріотизму здобувачів педагогічних спеціальностей в університетах наук про життя.

Мета дослідження полягає в теоретичному обґрунтуванні та розробці методики формування патріотизму здобувачів педагогічних спеціальностей в університетах наук про життя.

Завдання дослідження:

1. Провести ретроспективний аналіз поглядів на патріотичне виховання молодого покоління у зарубіжній та вітчизняній літературі.
2. Описати шляхи реалізації патріотичного виховання в університеті наук про життя.
3. Вивчити досвід реалізації патріотичного виховання в Національному університеті біоресурсів і природокористування України.

4. Розробити методику формування патріотизму здобувачів педагогічних спеціальностей в університетах наук про життя.

Методи дослідження:

Теоретичні: теоретичний аналіз філософської, психолого-педагогічної літератури з проблеми дослідження, синтез, узагальнення, порівняння.

Емпіричні: вивчення документації і результатів педагогічної діяльності, педагогічне спостереження, анкетування, бесіда.

Наукова новизна та теоретичне значення дослідження полягає в уточненні сутності поняття «патріотичне виховання» та «патріотизм»; обґрунтуванні критеріїв (когнітивного, ціннісно-мотиваційного, діяльнісного) і показників для визначення рівнів (низького, середнього, високого) сформованості патріотизму здобувачів педагогічних спеціальностей.

Практичне значення одержаних результатів полягає у розробці методики формування патріотизму здобувачів педагогічних спеціальностей в університетах наук про життя та методичних рекомендацій щодо виховання патріотизму у студентської молоді.

Структура дослідження. Робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків до кожного розділу, загальних висновків, списку використаних джерел та додатків.

РОЗДІЛ 1.

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ ПАТРІОТИЗМУ ОСОБИСТОСТІ

1.1. Ретроспективний аналіз поглядів на патріотичне виховання особистості

Педагогічні традиції української педагогіки склалися століттями. Протягом цього періоду наш народ набув великого досвіду во світі та створив власну освітню культуру, засновану на таких ідеях, як народність, духовність, гуманізм, демократія та патріотизм.

Аналіз історико-педагогічних джерел дозволяє виокремити основні етапи розвитку ідеї патріотичного виховання як в українській педагогічній теорії, так і педагогічній практиці.

Праоснови патріотичного виховання закладені в народній педагогіці. На думку М. Стельмаховича «Народна педагогіка – це написаний багатотомний усний підручник про навчання й виховання підростаючих поколінь, що твориться народом, зберігається в його пам'яті та постійно ним використовується, постійно збагачується та вдосконалюється», [48, с. 240].

Народна педагогіка відображена в усній народній творчості – казках, приказках, билинах, прислів'ях, притчах, піснях, легендах, міфах тощо.

Провідні риси народної педагогіки:

- висока духовність та моральність;
- всеохоплюючий характер ідей народної педагогіки, універсальність для усіх представників певної нації;
- демократизм;
- гуманізм, ставлення до людського життя особистості як найвищої цінності;
- ідеал незалежності, духовної свободи й самостійності.

Другий етап розвитку патріотичних ідей – період появи та становлення держави Київська Русь (IX–XIII ст.)

Зміст і особливості патріотичного виховання цього періоду відображено в історичних пам'ятках: повістях, літописах, повчаннях, билинах, житіях святих і молитвах тощо. Розмірковування мислителів періоду Київської Русі – літописця Нестора, Володимира Мономаха, Іларіона Київського, Данила Заточника, Климента Смолятича звеличують рідну землю, виховання поваги й любові до неї, наголошують на пробудженні гордості за її велич, дбайливому піклуванні про єдність народу тощо.

Нестор-літописець заклав в «Повісті минулих літ» основи патріотичного виховання. Він відобразив уявлення народу про сімейне виховання та родину, описав особливості навчання й освіти тогочасного підростаючого покоління, релігійну концепцію світу та людини, любов до рідної землі та патріотичну тривогу.

Основна педагогічна концепція «Повісті минулих літ» – це протиборство добра й зла. Добро проявляється у вчинках князів Ярослава Мудрого, Володимира Святославовича, Володимира Мономаха, Мстислава Великого, які відважно ратоборствувалися за єдність і гідність своєї землі, свій народ, були захисниками рідної землі. Вони виступали авторитетами для рідного народу, тому образ князів є частиною ідеї патріотизму [30, с. 49].

В основі «Повчання» Володимира Мономаха лежать традиції слов'янського народу, гуманістичні ідеї православ'я. Чільне місце відведено в «Повчанні» вихованню в підростаючого покоління почуття патріотичного обов'язку перед Батьківщиною. Мономах наголошував, що людині зі свідомим почуттям обов'язку притаманна непереборна сила у боротьбі з ворогами Вітчизни [37].

За Володимиром Мономахом складовими елементами морального ідеалу є патріотизм, боротьба за процвітання рідної землі – України-Русі, формування лицарських чеснот, високої моральності, державотворчих якостей. Підростаюче

покоління виховували на релігійних ідеях, героїчних традиціях, цінностях і мудрості фольклору [25, с. 16].

У творі «Слово про закон і благодать» Іларіон Київський розкрив концепцію патріотизму, в основі якої була Київська Русь, проголошував рівність між всіма народами. Іларіон звеличував героїчне минуле Русі і покладав великі надії на мужній народ і майбутнє держави.

На особливу увагу у творі заслуговує молитва до Володимира, у якій прослідковується патріотична концепція: «И до нелиже стоит мир, – звертався Іларіон до Бога – не наводи на ни напасти искушения, ни предай нас в руки чуждных, да не прозовётся град твой, град пленен, и стадо твое пришельцы в земли не своїй» [37].

Найвищими людськими моральними якостями є рівність між всіма народами, гідність, любов до Бога, справедливість, чесність. Ці якості виховували змалечку.

Яскраво виражений патріотизм наших предків відображений у «Слові о полку Ігоревім». Патріотична ідея мала важливе значення у боротьбі проти татаро-монгольської навали. Усвідомлення необхідності об'єднання князів, централізації влади, для того щоб уникнути спустошення й поневолення.

У творі Софронія «Задонщина» продемонстровано історичний оптимізм, єдність народу, віру в силу землі, піднесення народної самосвідомості. Патріотизм виступав основною рисою українського народу. Сила воїнів виховувала в молодого покоління глибокі патріотичні почуття у «Задонщині»: бажання боротися за незалежність Вітчизни, любов до своєї землі.

Провідною складовою виховного ідеалу давньоруської епохи є патріотичне виховання, що включає такі риси: любов до Бога та Вітчизни; служіння Батьківщині; боротьба за єдність слов'янських народів; захист своєї землі; турбота про власний народ, про рідну батьківщину.

Третій етап становлення ідей патріотичного виховання припадає на час звільнення від татаро-монгольської навали й період українського національного Відродження. Велика увага приділяється вихованню у підростаючого покоління

таких національних рис, як: любов до рідної землі, повага до героїчних подвигів українців, готовність до захисту рідного народу та Батьківщини. Навчання у братських школах провадилось рідною мовою, дітей виховували в національному дусі на найкращих традиціях українського народу й нормах християнської моралі [5, с.170].

Метою народних шкіл стало відродження слов'янської мови, піднесення її значення як такої, що об'єднує усіх слов'ян.

Діяльність церковних братств сприяла подальшому розвитку українського шкільництва, де виховувались освічені, творчі, палкі патріоти – носії ідеї української державності, пробуджувачі українського національного відродження, ствердження людської гідності українців [28, с.100].

Суттєвим поштовхом у формуванні патріотичних почуттів стало запорізьке козацтво, що обороняло рідну землю від загарбників. Д. Яворницький наголошує, що запорізькі козаки були уособленням безкорисливості й щедрості.

Справжніми захисниками своєї землі були козацькі гетьмани, кошові полководці – Б.Хмельницький, І. Богун, І. Виговський, І. Мазепа, Д. Байда-Вишневецький, П. Дорошенко, О. Шашкевич, С. Кішка, П. Сагайдачний, С. Наливайко та інші. Український історик Д. Дорошенко відзначає, що Козаччина – це ідеал українського народу, а козак – ідеал вільної людини, поборника за громадське добро, волю рідного краю, ідеал юнака, мужчини, завзятого, сміливого, який утілює в собі усі найкращі сторони чоловічої вдачі» [17, с. 152].

Козацька виховна система була спрямована на формування у сім'ї, школі та повсякденному житті особистості козака з властивими йому лицарською відвагою, національною самосвідомістю, дієвим патріотизмом і високим рівнем усвідомленості. Вагомий вклад у розвиток виховання та освіти внесли Острозька і Києво-Могилянська академії. Основна увага приділялася вихованню на основі загальнолюдських, національних та історико-культурних цінностей українського народу, завдяки чому випускники академії ставали

свідомими патріотами та борцями за національне й соціальне відродження України.

Науковці спрямовували свої зусилля на вирішення головної життєвої задачі українського народу – визволення Батьківщини від загарбників. Відомі патріоти Іван Борецький, Петро Могила, Мелетій Смотрицький, наповнювали свою діяльність любов'ю до рідної землі та народу. Їхня невтомна праця сприяла формуванню в українського народу національної самосвідомості, виховувала патріотизм і прагнення до свободи, зміцнювала позиції православної церкви.

Особливості патріотичного виховання висвітлив Григорій Сковорода у своїх творах «Байки Харківські» та «Вдячний Еродій», в яких головними складниками патріотизму вважав любов до Вітчизни, народу та гуманістичні ідеали, гідні людини.

У концепції «сродної праці» Сковороди також простежується ідея патріотичного виховання, з акцентом на боротьбі за краще майбутнє та творчу працю українського народу. Головною вимогою до виховання була народність: «Кожен повинен пізнати свій народ і в народі пізнати себе. Якщо ти українець, будь ним» [31, с.12].

Патріотичне виховання на цьому етапі зосереджувалося на формуванні особистості, для якої процвітання рідної землі й прагнення до кращого життя були найважливішими. Особливого значення набули такі якості, як гідність, свобода, честь і слава.

Українське відродження вирізнялося чіткими патріотичними рисами, зокрема: віра в Бога, любов до Вітчизни, захист соборності й незалежності України, боротьба за свободу, честь та славу України, а також виховання молоді на основі найкращих традицій і звичаїв українського народу.

Четвертий етап розвитку патріотичних ідей пов'язаний із періодом національно-політичного відродження України та становленням української нації.

Цей час характеризується закриттям освітніх закладів і заборонаю використання рідної мови. У відповідь починається національне пробудження: зростає національна самосвідомість, гідність, міцніють патріотичні почуття, відбувається стрімкий розвиток української науки та культури.

Для шкіл та вчителів головним завданням стає виховання патріотизму, національної гордості, поваги до свого коріння та відданості рідній землі [18, с. 86].

К. Ушинський відстоював принцип народності, вважаючи, що головною метою народної школи є виховання патріотизму через рідну мову, природу рідного краю, народні традиції, працю та релігію. Він наголошував: «Чим більше й розумніше школа будуватиме свою роботу на засадах народності, тим ближчою вона стане до життя народу і краще виконуватиме своє завдання – готувати патріотів». Основними рисами майбутнього громадянина мають бути почуття відповідальності та обов'язку перед народом, любов до Батьківщини, національна та особиста гідність, прагнення до корисної діяльності. [21, с. 193].

К. Ушинський вважав, що мета педагога має ґрунтуватися на принципі народності, оскільки народна основа володіє сильним виховним потенціалом, якого не можуть забезпечити найкращі системи, створені на абстрактних ідеях чи запозичені з інших культур [60, с. 990].

В підручниках «Рідне слово» і «Дитячий світ» він наголошував на важливості розвитку патріотичних почуттів через народні казки, пісні, прислів'я, приказки, байки, жарти, загадки й скоромовки, що є основою народної педагогіки й виразником педагогічної мудрості народу. Саме завдяки цим знанням у дитинстві формується уявлення про «малу» батьківщину та почуття любові до неї.

Одним із найвидатніших борців за національне відродження був Тарас Шевченко – великий Кобзар і пророк, який закликав народ у своїх творах боротися за свою землю, власну долю та державність. Протягом усього життя він захищав національну систему виховання, народну педагогіку та сімейні

традиції, оскільки вважав, що народна педагогіка виховує й формує патріота з глибоким почуттям любові до своєї землі й рідного народу.

Серед видатних діячів науки та освіти цього періоду слід відзначити І. Франка, В. Антоновича, Б. Грінченка, М. Драгоманова, Л. Українку та М. Шашкевича. Центром наукової діяльності стало Товариство імені Тараса Шевченка, засноване М. Драгомановим, О. Кониським, Д. Пальчиковим та іншими. У 1880-х роках починається діяльність театральних труп М. Кропивницького, М. Старицького та братів Тобілевичів, завдяки чому театр стає національним осередком, який впливає на маси, сприяє популяризації української мови, наближає до історії народу, викликає повагу до української культури та надихає молодь патріотизмом.

І. Франко невпинно відстоював необхідність існування української національної школи. Він бачив мету й завдання національного виховання у служінні українському народові, боротьбі за вільну та незалежну Україну, реалізації народних педагогічних заповітів і утвердженні національної самосвідомості. У вірші «Не пора» Франко закликав до відродження української державності та присвячення життя благу України, говорячи: «Нам пора для України жити». [40, с. 25].

Відомий педагог Б. Грінченко в політичній програмі «свідомого українства» підкреслював необхідність здобуття прав для української мови у церкві, школі та повсякденному житті. Він наголошував, що рідна мова разом із народною педагогікою та моральними цінностями сприяють вихованню справжньої людини, майбутнього патріота та громадянина, безкомпромісного борця за правду. Грінченко створив «Українську граматику для науки читання і писання», в якій використав приказки, загадки, дитячі пісні, байки, дотепи й жарти, народні вірші й оповідання [33, с. 237].

Провідною метою діяльності мережі «Просвіт» було сприяння розвитку української культури, об'єднання українців та надання можливості жити національним життям. Освітні завдання «Просвіт» включали загальноосвітню діяльність серед народу, ознайомлення з культурою та історією України,

вивчення рідної мови, створення читалень, бібліотек, проведення лекцій, курсів, вистав, вечорів, концертів, відкриття національних шкіл й інших просвітницьких установ, а також видавничу діяльність.

Першу таку мережу було засновано на Півдні України, в Одесі, а в Києві створено товариство «Просвіта імені Тараса Григоровича Шевченка».

Просвітницька діяльність молодіжних об'єднань «Пласт» «Січ», «Сокіл», базувалася на історичних і національно-культурних традиціях українського народу. Основною метою цих організацій було формування національної свідомості та патріотизму, виховання характеру і духу, служіння Вітчизні й українському народові, а також сприяння здоров'ю та фізичному розвитку молоді [49, с.137].

Ідеї патріотичного виховання активно розвивали й такі українські науковці, як Г. Ващенко, С. Русова, М. Грушевський, Я. Чепіга.І., Огієнко.

Зокрема, в працях «Українська культура» і «Наука про рідномовні обов'язки» І. Огієнко наголошував, що освіта має бути національною за змістом і реалізовуватись на національних засадах. Значну увагу він приділяв вивченню рідної мови: «Поки живе мова – житиме й народ як національність. Не стане мови – не стане національності: вона розпорошиться поміж дужчим народом». [35, с. 126].

Відома українка Софія Русова обґрунтувала теорію виховання, в якій основну увагу приділила патріотичному вихованню. Вона вважала, що це є цілеспрямований педагогічний процес з метою формування свідомості поглядів і почуттів через засоби рідної мови. Русова наголошувала на необхідності виховувати любов до свого краю, давати дітям змогу бачити місцеві краєвиди, а літературний матеріал повинен містити патріотичний зміст – народні думи, балади, пісні, казки [43, с. 84]. За її концепцією, головне завдання патріотичного виховання – створення громадянського ідеалу, що допоможе навчитись підпорядковувати особисті бажання загальним потребам держави [42, с. 152].

Український письменник і педагог Яків Чепіга у своєму «Проекті української школи» зазначав, що задля відродження українського народу потрібно розвивати народну культуру та навчати дітей рідною мовою. Він вказував, що нова українська школа має бути народною, відображати інтереси народу, а освіта має бути національною, спиратися на народну культуру і творчість [33, с. 275].

Український педагог Григорій Ващенко виступав за відродження національної культури та української школи. До змісту патріотизму він відносив віру в Бога, загальнолюдські й національні цінності, моральні закони добра. Ключовою він вважав заповідь любові до Бога й до ближнього, а під «ближніми» розумів родину, рід, народ, націю та суспільство. На його думку, це сприятиме вихованню «свідомого патріота» з «жертвовною любов'ю до Батьківщини» [7, с. 69].

П'ятий етап розвитку ідей патріотизму формувався під впливом А. Макаренка, В. Сухомлинського. У цей період особливо цінною стала педагогічна спадщина А. Макаренка та В. Сухомлинського, чії праці було спрямовано на формування свідомої, патріотичної молоді, гордої за свою Батьківщину та її історичне минуле, готової працювати на благо країни.

А. Макаренко надавав великого значення принципу зв'язку школи з життям, вважаючи, що патріотичне виховання повинно бути тісно пов'язане з корисною працею та активною участю в ній учнів. На його думку, патріотичне виховання полягає у формуванні активних учасників суспільства, які є відданими національним ідеалам [29, с. 353].

А. Макаренко вважав, що важливою складовою виховного процесу є так звана «система перспективних ліній», яка передбачає поступове досягнення вихованцями маленьких цілей, що мотивує їх до подальшого розвитку. Цей процес має на меті не тільки задоволення особистої радості, а й формування глибокого суспільного почуття, яке переростає у високе почуття служіння Батьківщині та народу.

В. Сухомлинський розглядав патріотизм як поєднання політичних і моральних почуттів, які повинні виховуватися на основі загальнолюдських та національних цінностей. Для нього важливою умовою патріотичного виховання була любов до рідної землі, народу та Батьківщини. Він вважав, що лише та людина, яка спочатку навчена любити та поважати свою родину і близьких, може стати справжнім патріотом. Як писав Сухомлинський: «Людина, не вихована належним чином у цій колисці, не може бути справжнім сином Вітчизни в суспільному житті Той, хто забув колыску, з якої піднявся, щоб іти по землі, хто байдужий до матері, що вигодувала та виховала його, не здатен пережити високі патріотичні почуття» [51, с. 146].

В. Сухомлинський приділяв особливу увагу вихованню любові до рідної мови, яку він вважав джерелом пізнання навколишнього світу та духовним багатством, носієм народної мудрості. Мова, на його думку, має важливу роль у формуванні патріотичної свідомості та громадської гідності, здатна підняти людину в її власних очах і привчити до глибокої любові до своїх предків. Сухомлинський стверджував, що мова є важливим елементом патріотичного виховання, бо вона відкриває в серці дитини невичерпні джерела любові до рідної землі. [54, с. 216].

У своїй практиці патріотичного виховання він активно використовував народні елементи – казки, легенди, оповідання, пісні, приказки, прислів'я, звичаї та обряди, що є важливими засобами формування патріотичних почуттів. Він наголошував на тому, що казка має особливу силу у вихованні любові до Батьківщини, адже вона є творінням народу і є виразником національних цінностей [54, с. 189].

1.2. Проблема формування патріотизму в сучасній філософській та психолого-педагогічній літературі

Стержневим моментом формування патріотичних якостей є глибоке знання історії, традицій та фольклору нації, а також вивчення історії перемог

українського воїнства, самопожертви заради захисту Батьківщини. Це знання дозволяє сформуванню не лише патріотичні почуття, а й надає важливу історичну перспективу, яка дозволяє народові не забувати власний досвід і традиції. Без цього зв'язку з історією нація не може досягти необхідного рівня духовного і культурного розвитку, щоб гарантувати захист своєї Батьківщини [67, с. 43].

Метою формування патріотичних якостей молодих громадян України повинно стати досягнення такого рівня суспільства, яке забезпечить не лише військову готовність, а й здатність до ефективного виконання завдань захисту держави. Для реалізації цієї мети важливо розвивати систему військово-патріотичного виховання, яка включає кілька компонентів:

1. Історико-патріотичне виховання – вивчення історії України, традицій та героїчних подій, що формують національну ідентичність.

2. Героїко-патріотичне виховання – розвиток почуття гордості за національних героїв та подвиги, які стали важливими віхами на шляху становлення держави.

3. Військово-патріотичне виховання – безпосередньо спрямоване на підготовку молоді до виконання обов'язків щодо захисту країни, на розвиток любові до армії, військових традицій та готовності до захисту Батьківщини.

Процес виховання в цілому є системою заходів, спрямованих на формування всебічно розвиненої, духовно зрілої особистості, яка буде готова до служіння рідній землі [62, с. 109].

Поняття «патріотизм» походить від грецького слова *patriotes*, що означає «батьківщина». Це почуття глибокої любові до своєї країни, відданості її народу, гордості за її історію, культуру та досягнення. Патріотизм також виявляється в прагненні захищати і зберігати надбання нації, примножувати її морально-духовні та загальнолюдські цінності. В. Сухомлинський підкреслював, що патріотизм – це не лише любов до Батьківщини, а й гармонія розуму, почуттів і вчинків, що є основою для створення свідомого та відповідального громадянина [53, с. 98].

Патріотизм проявляється у практичних діях, спрямованих на всебічний розвиток країни та захист її інтересів. Це соціально-історичне явище, елементи якого сформувалися через усвідомлення родових зв'язків, обрядів і звичаїв. Слово «патріотизм» походить від грецького «patris», що означає «батьківщина» або «вітчизна». Вперше воно стало вживатися під час Великої Французької революції (1789–1793 рр.), коли патріотами називали себе борці за народ і захисники республіки.

Філософський словник патріотичне виховання визначає як виховання, яке ґрунтується на любові до Вітчизни, відданості та гордості за її минуле і сучасне, а також прагненні захищати її інтереси. Це визначення підкреслює важливість патріотичного виховання, оскільки саме через активну діяльність на користь суспільства проявляються справжні почуття людини [61, с. 358].

У сучасній педагогічній літературі виокремлюють такі види патріотизму:

1. Етнічний патріотизм, що зосереджується на почутті приналежності до свого народу, любові до рідної мови, культури, історії та інших елементів національної ідентичності.

2. Територіальний патріотизм ґрунтується на почутті любові до того місця, де людина народилася, зокрема до місцевості, ландшафту, клімату тощо.

3. Державний патріотизм визначається прагненням нації до побудови власної держави, державного самовизначення, розвитку державного світогляду і почуття. Це вищий рівень патріотизму, що спирається на державну ідеологію і взаємопов'язаний з почуттям громадянськості [57, с. 115].

Патріотичне виховання має на меті сформувати у молодій людини високі моральні принципи та почуття жертовного служіння Батьківщині. Відомо, що основні риси громадянина формуються в молодому віці під впливом загальнонародних цінностей, через взаємодію особистості з суспільством, яке на кожному етапі представляють сім'я, школа й різні колективи. [27, с. 139].

Справжній патріот любить свою Вітчизну, не відмовляється від неї, навіть коли не отримує від неї жодної матеріальної винагороди і коли її народ не досяг рівня культури європейських країн. Найголовніше – патріот не

обмежується лише пасивною любов'ю до рідної землі, а активно працює на благо свого народу, сприяючи його добробуту, розвитку культури та економіки. Він захищає гідність і честь своєї держави та примножує її багатства [11, с. 113].

Зміст патріотичного виховання полягає в цілеспрямованому, організованому, систематичному й планомірному освітньому процесі, спрямованому на те, щоб майбутні фахівці впроваджували національні, духовні та моральні цінності. Це включає формування патріотичної свідомості, гордості за націю, поваги до історії та традицій народу, шанобливого ставлення до його національної спадщини. Оволодіння національними та духовними цінностями є необхідною умовою для збереження історичної пам'яті, розвитку духовності та віри у здолання труднощів, що стояли на шляху до побудови незалежної України [44].

Патріотичне виховання полягає в формуванні гармонійної, розвиненої та високоосвіченої особистості, яка є соціально активною, національно свідомою, наділеною глибокою громадянською відповідальністю та здоровими інтелектуально-творчими й духовними якостями. Така людина має родинні й патріотичні почуття, працьовитість, господарську кмітливість, підприємливість і ініціативність [24].

Патріотичне виховання є історично зумовленою системою ідей, переконань, поглядів, ідеалів, звичаїв, традицій та інших форм соціальної практики, створеною самим народом. Вона спрямована на організацію життєдіяльності підростаючих поколінь, виховання їх у контексті природно-історичного розвитку матеріальної і духовної культури нації. Ця система ґрунтується на ідеях національного світогляду, ідеології, філософії, а не на конкретних вченнях чи політичних партіях або громадських організаціях [68].

Національна система виховання спирається на принципи наукової педагогічної думки, народної педагогіки та родинного виховання, що зберігають національну виховну мудрість. Вона включає в себе ідейне багатство народу, його морально-естетичні цінності, що трансформуються

через народну педагогіку, народознавство та методи організації виховного впливу на молодь. Це також включає постійну й систематичну виховну діяльність родини, закладів освіти, державних та громадських установ.

Патріотичне виховання базується на таких основних принципах, як гуманізм, демократизм, природовідповідність, народність, етнізація виховання, поєднання педагогічного керівництва з ініціативністю студентів, зв'язок виховання з життям і працею, а також реалізація людинознавчого, народознавчого та особистісного підходів в освітньому процесі.

Патріотичне виховання завжди було й залишається одним із основних елементів духовної свідомості молоді, що визначає головні риси її існування в соціумі. Воно є наріжним каменем для розвитку особистості в соціальному, політичному, історико-культурному та правовому контекстах.

Цей напрям виховання провідними ученими в галузі педагогіки й психології традиційно розглядається як один з пріоритетів молодіжної політики, мета якої – всебічно забезпечити базову мотивацію підростаючого покоління до творчої праці на благо незалежної Батьківщини [3, с. 18].

Патріотичне виховання здобувачів освіти неможливе без морального й духовного виховання, адже вони є паралельними сходинками до кінцевої мети – патріотизму. Моральне й духовне виховання особистості є складною інтегральною системою формування особистісних якостей, що визначають рівень розвитку моральних цінностей, мотивів, переконань, знань, умінь, здібностей і почуттів, які студент проявляє в різних ситуаціях морального вибору й діяльності порівняно з високоморальними принципами, цінностями та правилами, які прийнято вважати нормативними чи ідеальними в сучасному соціокультурному середовищі.

Таке виховання сприяє освоєнню здобувачами освіти моральної культури соціуму, норм поведінки та взаємин між людьми, що регулюють їх життєдіяльність, а також сприяє усвідомленню критеріїв добра і зла. Результатом морального виховання стає єдність етичних знань, моральних переконань, почуттів і потреб в високоморальних учинках. Важливим

показником рівня моральності особистості є рівень зрілості її провідних моральних рис, таких як доброта, честь, совість, гідність, відповідальність, принциповість, дисциплінованість і сором. Висока моральність проявляється через єдність діла й слова, порядність, чесність, сумлінне виконання обов'язків перед родиною, професією та громадянським суспільством, а також вірне служіння Батьківщині. Моральність проявляється в конкретних діях, вчинках особистості, незалежно від сфери їх прояву.

В моральному вихованні поєднуються норми й принципи та загальнолюдської моралі й національні моральні цінності. Воно тісно пов'язане з правовим вихованням, і разом вони сприяють формуванню культури поведінки особистості [69].

Студент є носієм певної моралі і його виховання відбувається не лише під час освітнього процесу, а й в середовищі його особистого життя. У цьому контексті важливу роль відіграють соціо-гуманітарні дисципліни, зокрема етика, бесіди на моральні теми, зустрічі з видатними людьми, читання літератури та дотримання правил внутрішнього розпорядку закладу освіти. Значний вплив на моральне формування здобувачів освіти має також профспілкова організація студентів, клуби за інтересами, які сприяють розвитку моральних якостей і соціальної відповідальності [63].

Виховання студента як громадянина спрямоване на формування патріота – людини з активною громадянською позицією, яка орієнтована на демократичні свободи та цінності, здатної захищати свої права й виконувати обов'язки громадянина, визначені Конституцією України.

Виховання студента як майбутнього фахівця зосереджене на розвитку глибокої зацікавленості й любові до вибраної професії, формуванні професійної самосвідомості, компетентності та ерудиції. Це включає усвідомлення професійного інтересу й відповідальності, здатність ставити творчі завдання та ефективно їх вирішувати в обраній сфері діяльності, готовність приймати нетипові рішення, а також відкритість до нових досягнень науки та техніки.

У цьому процесі важливу роль відіграє особистість викладача, особливо тих, хто викладає дисципліни фахового спрямування. Виховання студента як високоморальної особистості спрямоване на розвиток моральних чеснот, таких як чесність, почуття обов'язку, відповідальність, доброзичливість, а також моральної культури, що включає усвідомлення високоморальних національних та загальнолюдських цінностей, гуманістичних переконань, поглядів і світогляду.

Виховання здобувача освіти як інтелігентної особистості націлене на формування високої культури спілкування й поведінки, розвиненого рівня ерудиції, системності й критичного мислення, естетичних і художніх уподобань, прогресивних переконань та поглядів, толерантності й поваги до людей інших національностей і світоглядів. Це також сприяє збереженню кращих традицій української інтелігенції та розвитку здатності поцінювати їх у сучасному контексті.

Виховання здобувача освіти як творчої особистості спрямоване на розвиток методологічної й дослідницької культури, формування творчо-пошукових умінь, а також здібностей як до індивідуальної, так і колективної творчої діяльності в обраній професійній сфері. Це передбачає розвиток креативного мислення та вміння системно застосовувати знання для розв'язання професійних теоретичних та практичних завдань.

Виховання здобувача освіти як конкурентоспроможної особистості орієнтоване на розвиток стресостійкості, працьовитості, здатності до постійного професійного самовдосконалення, а також на формування комунікативних і лідерських якостей. Важливими аспектами є також етична та правова відповідальність, прагнення виконувати роботу на високому рівні, а також бажання підвищувати особистий рівень інформаційної культури [63].

Об'єднання всіх перелічених якостей дає змогу виховати студента як культурну людину, патріота й інтелігента, і значна роль у цьому процесі належить кафедрам соціогуманітарних дисциплін.

Мета патріотичного виховання полягає в створенні умов для системної та цілеспрямованої роботи, спрямованої на формування молоді як патріотів України, готових самовіддано працювати на її розвиток як суверенної, демократичної, правової та соціальної держави. Це включає виховання національної гідності, обізнаності у своїх громадянських правах та обов'язках, прагнення до громадянського миру та злагоди, конкурентоспроможності, а також успішної самореалізації у ролі громадянина, сім'янина, професіонала та носія української національної культури.

Патріотичне виховання водночас є важливою складовою національної безпеки України, адже сприяє формуванню у здобувачів освіти глибоких патріотичних почуттів, готовності виконувати свої громадські й конституційні обов'язки, зокрема захищати незалежність і територіальну цілісність держави, шанувати її державні символи та атрибути.

Цей процес спрямований на підготовку молоді до активної громадянської діяльності, формування в неї позиції відповідального ставлення до суспільно-політичної ситуації. Патріотичне виховання підтримує інтереси суспільства, захищаючи ключові національні цінності, що формують основні ментальні риси та культурні особливості українців.

Формування патріотичних почуттів має ґрунтуватися на глибокому усвідомленні цінності та рівноправності національних культур усіх народів, що мешкають в Україні. Це є необхідною умовою для залучення молодого покоління до культурної спадщини цих народів, виховання в здобувачів освіти позитивного ставлення до культурних відмінностей як важливого чинника розвитку світової цивілізації й самореалізації особистості. Важливим є виховання їх у дусі взаєморозуміння, довіри й толерантності, готовності до конструктивного міжетнічного та міжкультурного діалогу.

Патріотизм охоплює знання, емоції та дії, спрямовані на благо Вітчизни. Патріотичне виховання не протиставляється, а доповнює національне й інтернаціональне виховання. У цьому процесі культивуються найкращі риси української ментальності – любов до України, індивідуальна свобода,

працелюбність, зв'язок із природою, доброта, гостинність, щирість та повага до рідних. Справжній патріот завжди є національно зрілою людиною.

Інтернаціональне виховання полягає у залученні молоді до політичних, економічних, культурних, соціальних надбань народів світу, формуванні поваги до міжнародного досвіду та готовності переймати його. Воно також спрямоване на розвиток готовності допомагати представникам інших національностей та держав у вирішенні актуальних проблем. Важливим елементом цього напрямку є поглиблення знань здобувачів освіти про інші народи, їхні досягнення в різних сферах життя. Під час навчання слід акцентувати увагу на інтернаціональному аспекті науки та на співпраці між народами для розв'язання глобальних питань.

Для формування інтернаціональних почуттів велике значення має вивчення іноземних мов, запровадження в університетах європейських навчальних методик і стандартів оцінювання, стажування за кордоном, участь у міжнародних конференціях, а також співпраця закладів вищої освіти України з іноземними партнерами. Корисними є лекції викладачів із міжнародним досвідом, виступи іноземних лекторів, тематичні круглі столи, відвідування виставок нових досягнень іноземних науковців та підприємств у сфері науки та освіти.

Інтернаціональне виховання органічно доповнює патріотичне, допомагаючи молоді краще усвідомити місце України на світовій арені, а також обґрунтовано визначати шляхи її інтеграції в європейське і глобальне співтовариство. Освітній процес у цьому напрямку має спиратися на принципи гуманізму, діалогу культур, толерантності, етнопедagogіки, етнопсихології, а також полілінгвізму.

Патріотичне виховання, у свою чергу, формується на прикладах історії становлення української державності, героїчних подвигах козацтва, визвольного руху, а також на досягненнях у політиці, освіті, науці, культурі та спорті. Воно включає в себе комплекс соціальних, цільових, функціональних і

організаційних аспектів, охоплюючи всі покоління та сторони суспільного життя: політичну, соціально-економічну, духовну, педагогічну, правову.

Виховання молоді в закладах вищої освіти передбачає комплексну роботу з формування громадсько-активної життєвої позиції, психологічної готовності до державної та військової служби, відповідального ставлення до виконання службових обов'язків. Важливим завданням є також формування національної інтелігенції, збагачення інтелектуального потенціалу нації та виховання її духовної еліти, що розглядається як рівнозначна мета поряд з підготовкою висококваліфікованих фахівців.

Цей процес можливий лише за умов цілісного підходу, що охоплює співпрацю професорсько-викладацького складу, адміністрації, органів студентського самоврядування та громадських об'єднань. Основною метою виховання у закладі вищої освіти є формування гармонійно розвиненої особистості з високою національною свідомістю. Така особистість – це свідомий громадянин, патріот України, гуманіст, для якого пріоритетними є загальнолюдські та національні цінності, людина з високим професіоналізмом, широким світоглядом, розвиненим інтелектом, а також належним рівнем загальної, політичної та правової культури.

Патріотичне виховання молоді в закладах освіти спрямоване на формування особистості з національною свідомістю, що зберігає спадкоємність національної культури і традицій. Основні завдання цього процесу охоплюють різні аспекти, серед яких:

- створення умов для самореалізації особистості відповідно до її можливостей і інтересів;
- виховання правової культури, поваги до Конституції України, державних символів та історичних святинь;
- передача молоді соціального досвіду, збагачення духовних і культурних цінностей українського народу;
- формування мовної культури, оволодіння українською мовою як духовним кодом нації;

- розвиток духовних цінностей патріота, включаючи почуття національної гордості та любов до Батьківщини;
- відновлення національної пам'яті та зміцнення об'єктивного бачення історії України, її військових традицій і захисників державності;
- підтримка єдності поколінь та виховання поваги до старших і допомога молодшим;
- сприяння діяльності організацій і клубів, спрямованих на патріотичне виховання;
- створення умов для розвитку професіоналізму та громадянської активності;
- формування моральних цінностей, протидія проявам аморальності та антигромадської поведінки;
- розвиток фізичного і духовного здоров'я, задоволення естетичних потреб;
- підтримка патріотичної спрямованості засобів масової інформації;
- професійне виховання, яке готує молодь до творчого застосування знань у ринкових умовах;
- ознайомлення молоді з господарським, соціальним і культурним досвідом українського народу;
- розвиток навичок здобування нових знань, формування прагнення до самовдосконалення [3, с. 64].

Ці завдання спрямовані на формування гармонійної, свідомої, активної особистості, готової зробити внесок у розвиток суспільства та збереження національної спадщини.

Патріотичні почуття є основою національної свідомості і державницького світогляду, що виявляється у глибокому почутті належності до України, її історії, культури та вірі в її майбутнє. Найвищою формою патріотизму є любов до Батьківщини, готовність до самопожертви заради неї, навіть ціною власного життя.

У сучасних умовах життя в Україні освіта стикається з новими завданнями, що потребують глибших змін у виховному процесі. Це включає відмову від формалізму і надання більшої уваги глибокому змісту виховної роботи, спрямованої на розвиток національної свідомості та ідентичності. Виховання громадян України базується на національних традиціях і є потужним засобом збереження національної ідентичності, що є важливим для подолання сучасних викликів.

На сьогоднішній день важливо, щоб модель виховання відповідала потребам суспільства, враховуючи соціально-економічне становище, моральний та духовний стан нації, а також нові виклики, пов'язані з розвитком культури і науки. Це потребує цілісного підходу, який поєднує патріотичне виховання з розвитку моральних, соціальних та професійних якостей молоді, що є основою для формування активного і свідомого громадянина.

Формування свідомого патріота, з відповідними почуттями, переконаннями та вчинками, залежатиме від впливу, який надають різні чинники на національну свідомість. Національна свідомість є основою патріотичного виховання, це глибоке розуміння своєї етнічної приналежності та унікальності історичної долі, що є невід'ємною частиною кожної нації. Вона відображає зрілість народу як активного учасника історичного процесу та служить показником морального здоров'я, духовного і інтелектуального потенціалу особистості.

Національна свідомість включає: любов до України, історичний і самобутній образ свого народу; віру в духовну силу народу та його місце у світі; силу волі й відповідальність за те, щоб народ України здобув почесне місце в цивілізованому світі; здатність розуміти історію, культуру, мистецтво, цінності, мораль, звичаї, обряди, символіку свого народу, нації, рідного краю; систему вчинків, що є результатом любові до Батьківщини, віри, відповідальності та осмислення; готовність свідомо служити інтересам України [64, с. 12].

Проблему формування справжньої національної свідомості можна вирішити лише через духовне осмислення Батьківщини. Як зазначає К. Чорна, «Вітчизна – це дух народу у всіх його виявах і творіннях, а національність визначає особливість цього духу» [65, с. 210].

О. Вишневський визначає етапи розвитку патріотичної свідомості людини таким чином: етнічно-територіальне самоусвідомлення (дошкільний і молодший шкільний вік) – формування почуття патріотизму; національно-політичне самоусвідомлення (підлітковий вік) – приєднання молоді до різноманітних громадських, політичних організацій та об'єднань; державницько-патріотичне самоусвідомлення – прояв любові та поваги до своєї держави як головної мети нації. Перехід через ці етапи свідчить про громадянсько-патріотичну зрілість особистості [11, с. 196].

Патріотичне становлення особистості, як зазначає Р. Петронговський, є двоєдиним процесом: на психологічному рівні це формування уявлень, почуттів, настроїв, звичок та прагнень; на ідеологічному – формування патріотичної свідомості, поглядів, переконань ідей [38, с. 24].

Основною функцією патріотичних почуттів є позитивне ставлення до свого народу та Батьківщини. На думку В. Вугрич, суб'єктом патріотизму є людина як соціальна істота, а об'єктом – народ і Батьківщина [12, с. 10].

У гуманітарних науках виділяють зовнішню структуру патріотизму, яка включає: патріотичні почуття; потребу задоволення національних інтересів; національну гідність людини; патріотичну свідомість, що базується на національній свідомості та усвідомленні власної громадянської ролі в суспільстві; національну тактовність та толерантне ставлення до людей інших національностей; бажання та потребу в накопиченні, збереженні та передачі національних культурних цінностей; готовність до патріотичної діяльності.

Патріотизм, як почуття, має внутрішню структуру, яка складається з декількох компонентів: поверхневого рівня, що включає природну любов до свого народу як до великої родини, любов до рідного слова та природи; рівня усвідомлення, що включає відчуття патріотизму через розум, усвідомлення

обов'язку перед народом і готовність захищати його інтереси; третій – глибокий рівень, що поєднує любов до рідного з усвідомленням свого обов'язку перед народом, прагненням і готовністю служити Батьківщині [12, с. 10].

Патріотичні почуття можуть проявлятися у ставленні до:

- себе (національна самосвідомість, честь, гідність, щирість, доброта, терплячість, чесність, порядність);
- інших людей (толерантність, національна тактовність, милосердя, благородство, справедливість, гостинність, відкритість, щедрість, готовність допомогти, усвідомлення своєї приналежності до українського народу, відповідальність перед нацією);
- Батьківщини (віра, надія, любов, громадянська відповідальність, вірність, готовність захищати, прагнення сприяти розвитку країни, підвищувати її міжнародний авторитет, поважати Конституцію та закони держави, гордість за досягнення країни, переживання за її невдачі, суспільна активність та ініціативність);
- національних цінностей (володіння українською мовою, прагнення зберігати та передавати сімейні і національні традиції, обряди, шанобливе ставлення до національних багатств та природи, підтримка духовного розвитку народу, повага до національних і державних символів, відчуття відповідальності за свою землю).

Психолог П. Якобсон підкреслює, що розвиток почуттів формується завдяки спеціальному впливу на емоційну сферу людини. Складові патріотичних почуттів включають: відчуття приналежності до своєї країни та її народу; гордість за досягнення держави, біль за її невдачі; повагу до історії, традицій, вірувань, менталітету, культури; захоплення героїчними подвигами сучасності й минулого; любов до рідної природи; шанування мови, звичаїв, традицій своєї країни; ностальгію за Батьківщиною під час розлуки; неприязнь до всього, що суперечить українським інтересам; почуття національної гідності.

Сьогодні емоційна складова патріотизму проявляється насамперед у мужності, рішучості та готовності українців відстоювати незалежність своєї держави всіма доступними засобами, включно з військовими [20, с. 45].

Патріотичні переконання включають знання, підкріплені щирою впевненістю в їхній правдивості. Видатний педагог Я. А. Коменський підкреслював важливість формування патріотичних переконань у дітей, щоб вони могли «захищати все, що вважають істинним і добрим, чесним» [22, с. 276].

Метою переконань є не лише передати розуміння основ патріотичних почуттів, а й допомогти людині прийняти їх на внутрішньому рівні. Серед патріотичних переконань можна виділити: усвідомлення важливої ролі народу та Батьківщини в житті людини; віру у здатність українського народу збудувати власну державу і підтримувати в ній порядок; віру в майбутнє України та її народу; віру в неповторні якості, талант, працьовитість українського народу; віру в силу, стійкість, міць і справедливість держави.

Справжній патріот не може відчувати повноти життя чи бути щасливим без служіння на благо своєї країни та боротьби за краще майбутнє України і українського народу. Польський письменник Ц. Норвід зауважував: щоб бути щасливою, людина має знати, навіщо вона живе, за що варто жити і за що, за потреби, готова віддати життя [56, с. 153].

Отже, крім почуттів і переконань, важливим аспектом патріотичного виховання є діяльність. Патріотична діяльність охоплює: усвідомлення тісного зв'язку з народом, активну участь у його житті, турботу про добробут суспільства; збереження й розвиток культури, традицій, обрядів та звичаїв рідної країни; дотримання моральних норм і законів, встановлених народом і державою; знання символів своєї Батьківщини; діяльність, спрямовану на підтримку державності та готовність її захищати; знання історії своєї родини й народу, прихильність до рідних місць; сумлінне ставлення до своїх обов'язків у навчанні, здатність до творчої праці.

З огляду на суть, структуру й етапи патріотичного виховання, а також з урахуванням соціально-економічного розвитку України, педагогічних поглядів та досвіду закладів освіти, визначається орієнтовний зміст патріотичного виховання.

Патріотичне виховання складається з трьох основних розділів: державного, соціального та родинного.

Державний розділ включає: знання про українську державу, державні символи – Прапор, Герб, Гімн; уявлення про рідний край (село, місто), любов до рідної мови; розуміння обов'язку перед Батьківщиною, громадської активності, поняття про захист честі й гідності країни, гордість за державу, усвідомлення моральної основи громадянських прав та обов'язків, національної самосвідомості; повагу до Збройних Сил України, бажання захищати свою країну, розуміння величі українського народу як фундаменту стійкості держави.

Соціальний розділ охоплює: розвиток інтересу до історії рідного краю, досягнень видатних земляків, героїчного минулого країни; знайомство з діяльністю громадських дитячих організацій; потребу зберігати історичні пам'ятки та матеріальні цінності країни; виховання якостей, таких як доброзичливість, наполегливість, самостійність, правдивість, відповідальність; нетерпимість до правопорушень та аморальних учинків; дбайливе ставлення до рідної природи, природних багатств; повагу до праці батьків та народу, готовність виконувати громадські обов'язки; негативне ставлення до антипатріотизму, фашизму, шовінізму, вандалізму; толерантність і вміння жити в гармонії з оточуючими.

Родинний розділ спрямований на формування любові до батьків, шанобливого ставлення до старших, учителів, ветеранів; пошану до предків і героїв країни, догляд за могилами та пам'ятниками; знайомство з народними переказами, легендами, піснями, традиціями та мистецтвом; пошану до народних і релігійних звичаїв, родинних свят та їх дотримання.

1.3. Формування патріотизму здобувачів освіти в закладах вищої освіти

Патріотичне виховання спрямоване на формування у молоді високих моральних ідеалів та відданості служінню Батьківщині. Відомо, що основні якості громадянина закладаються у молодому віці під впливом загальнонародних цінностей, а також у процесі взаємодії особистості з суспільством, яке в різні періоди життя представляють сім'я, школа та різні колективи [27, с. 170].

Справжній патріот любить Батьківщину не за вигоду чи винагороду, і не відвертається від неї через культурний рівень, який може відрізнятись від стандартів європейських суспільств. Головне для патріота – активна праця для своєї країни, підтримка її народу, розвиток культури та економіки. Він захищає честь своєї держави та сприяє збагаченню її ресурсів [11, с. 246].

Основною метою виховного процесу у закладах вищої освіти є формування особистості з громадянською відповідальністю, високими духовними цінностями, національною самосвідомістю, патріотичними почуттями та родинними цінностями. Важливо створювати умови для розвитку творчо обдарованої молоді, її особистісних якостей і набуття соціального досвіду. Виховний процес реалізується через інформаційно-просвітницькі виховні години, зустрічі з видатними людьми, а також участь здобувачів освіти в клубах за інтересами, гуртках художньої самодіяльності, спортивних секціях і студентському самоврядуванні. Завдяки цьому розвивається формується національна й громадянська свідомість, художньо-естетична культура, реалізуються творчі можливості здобувачів освіти.

Здобувачам освіти необхідно вивчати гуманітарні освітні компоненти, такі як аксіологія української державності, українська мова й література, політологія, етнокультурологія, соціологія. Саме ці освітні компоненти сприяють формуванню у молоді цілісного розуміння ключових принципів

патріотичного виховання: відданості Батьківщині, гордості за її культурні та історичні здобутки.

Програма з аксіології української державності орієнтована на виховання громадянських якостей, загальнолюдських духовних цінностей, прийняття ідеалів гуманізму, демократизму, патріотизму та взаєморозуміння між народами, що базується на особистому осмисленні історичного досвіду. Педагоги мають чітко визначену виховну мету: формувати особистість, яка вірить у національне відродження і прагне до процвітання України. Патріотичне виховання відбувається через проблемний виклад історії, починаючи з акцентування на значенні Київської Русі, Галицько-Волинської держави, Української козацької держави – Гетьманщини, Української Народної Республіки та Західноукраїнської Народної Республіки для майбутніх поколінь. Практично кожна тема з історії України слугує вихованню національної свідомості молодого покоління. Знайомлячись із надбаннями свого народу, здобувачі освіти отримують глибше розуміння себе як частини народу, у них розвиваються почуття обов'язку та відповідальності перед Батьківщиною. На заняттях особливе місце приділяється героїчним подвигам, які стали символом патріотичної гордості українського народу. Як зазначав В. О. Сухомлинський, «найголовніше, що назавжди западає в серце патріота, що втілює в собі Батьківщину, – це люди» [52, с. 180].

Важливим аспектом патріотичного виховання є висвітлення правдивої історії українського народу, відновлення культурних здобутків, відкриття призабутих пам'яток нашої спадщини, а також повернення імен видатних українських діячів науки, мистецтва, та політики.

К. Ушинський підкреслював значення мови як міцного зв'язку, що єднає минулі, теперішні та майбутні покоління народу в одну історично живу спільноту: «Коли зникає народна мова, – народу немає більше» [59, с. 123].

Г. Ващенко також наголошував на важливості традицій для збереження української нації, зазначаючи, що саме вони підтримують цілісність поколінь [8, с. 101].

Особливу увагу слід приділяти організації та проведенню заходів громадянсько-патріотичної спрямованості, які сприяють формуванню у здобувачів освіти суспільно значущої мети – розбудови громадянського суспільства та незалежної правової Української держави. До таких заходів належать просвітницькі години, присвячені значущим подіям і постатям, наприклад «Хрещення України-Руси», вечір-реквієм «Голодомор 1932–1933 рр. – незагоєна рана України», вечір на честь українського козацтва «Золоті дзвони Покрови», виховна година «Українська держава та її символіка», цикли заходів, присвячених річницям видатних українських письменників і громадських діячів, а також заходи, спрямовані на екологічну свідомість, історичну пам'ять та збереження традицій.

Значущими є також дні пам'яті та скорботи, такі як вечори до Дня працівників сільського господарства, заходи до Дня української писемності та мови, шевченківські тижні, вшанування пам'яті Чорнобильської катастрофи, виставки великодніх композицій, хресні дороги, вечори пам'яті загиблих у Другій світовій війні та Дні героїв. Також організуються свято української вишиванки «Веселі барви вишиванки» та козацькі забави «Ми – козацького роду нащадки». Такі заходи допомагають молоді пізнати свої корені, відчутти відповідальність перед народом та зміцнюють почуття національної гордості.

У виховній роботі викладачі намагаються застосовувати принципи поєднання активних та інтерактивних методів, інтегруючи їх у кожен національно-патріотичний захід. Важливими методами та формами позанавчальної роботи є екскурсії, тематичні диспути, «круглі столи», конференції, лекції, тренінги, вікторини, рольові ігри, «відкриті трибуни», бесіди, ділові ігри, а також різні форми роботи з книгою та періодичними виданнями. Ці методи й форми безпосередньо пов'язані з національно-патріотичним вихованням і допомагають здобувачам освіти знайомитись з важливими подіями та героями історії України, сприяючи розвитку національної свідомості та громадянської відповідальності.

Однією з основних форм позанавчальної діяльності та виховання здобувачів освіти є групова робота, яка дозволяє здійснювати виховний вплив на студентів через колектив. Це можуть бути гуртки за інтересами, де здобувачі освіти мають можливість розвивати свої творчі здібності та вподобання. В цих гуртках вони, під керівництвом викладачів, займаються вивченням українських традицій, звичаїв, побуту та обрядів. Адже неможливо виховати патріота, якщо студент не знає історії своєї малої Батьківщини, не любить свій заклад освіти й не пишається видатними земляками.

Одним з дієвих засобів патріотичного виховання є пісня. Як зазначав Г. Ващенко, українська пісня займає одне з перших місць за змістом і глибиною серед пісень народів світу. Вона є важливим елементом, що підтримує національну єдність українського народу, любов до Вітчизни та пошану до себе [7].

Українська пісня дійсно є важливим елементом національно-патріотичного виховання. Вона не лише виражає глибокі почуття і переживання, але й передає душу народу, створюючи між поколіннями безпосередній зв'язок. У народних піснях відображаються емоції, які переживали наші предки, і через них сучасне покоління здатне поринути в атмосферу історичних подій та відчутти зв'язок із минулим. Пісня є потужним засобом, який передає ідеї патріотизму, національної єдності та гордості за свою Батьківщину.

Залучення здобувачів освіти до народної пісні, її вивчення та виконання надає їм не лише емоційну і духовну глибину, а й поглиблює їх знання про національну історію, культуру та традиції. Це, в свою чергу, формує в здобувачів освіти чітко виражену патріотичну позицію та відповідальність за майбутнє своєї країни.

Система національно-патріотичного виховання в сучасних закладах освіти, яка спрямована на розвиток патріотичного мислення та активної громадянської позиції, є надзвичайно важливою для виховання майбутніх громадян, готових активно брати участь у житті держави. Урахування сучасних

технологій у виховних проєктах дозволяє здобувачам освіти краще засвоювати матеріал і відчувати актуальність кожної теми, надаючи вихованню сучасного патріотизму нові форми та зміст.

Новітні технології в патріотичному вихованні здобувачів освіти дозволяють підвищити ефективність навчання та виховання через інтерактивні підходи. Проблемний підхід до засвоєння патріотичних понять є надзвичайно важливим, оскільки він сприяє глибокому осмисленню національних цінностей та розвитку критичного мислення у здобувачів освіти. Такий підхід допомагає не тільки засвоїти теоретичні аспекти патріотизму, а й розвивати практичні навички, необхідні для активної громадянської позиції.

Краєзнавчо-пошукові дослідження із включенням елементів історизму та національної культури дають здобувачам освіти можливість більш глибоко зануритися в історію своєї Батьківщини, побачити взаємозв'язок між минулим та сучасним, а також сформувати відповідальність за збереження культурної спадщини.

Активізація пізнавальної та предметно-перетворювальної діяльності здобувачів освіти допомагає формувати патріотичну свідомість і самостійно збагачувати знання та вміння. Такі методи сприяють вихованню не просто знавців історії, а й активних громадян, готових до практичних дій для розвитку своєї країни.

Взаємодія позанавчальної виховної діяльності з освітнім процесом є необхідною для створення цілісної системи патріотичного виховання. Залучення здобувачів освіти до гуртків, заходів, проєктів та інших форм позанавчальної діяльності сприяє розвитку їхніх особистісних якостей і патріотичних переконань у реальному житті.

Складники формування національно-патріотичних рис здобувачів освіти є основою для розвитку цілісної особистості, здатної до активної участі в житті своєї країни. Кожен з пунктів сприяє не лише патріотичному вихованню, а й становленню відповідального громадянина, який бере участь у розвитку держави на всіх рівнях.

Формування духовного світу особистості під час побудови державності України є ключовим моментом, оскільки саме через усвідомлення свого місця в історії, у соціумі та в контексті державних процесів молодь отримує внутрішню підтримку для подальших кроків до зрілості як громадянина.

Врахування основних засад становлення та розвитку особистості, зокрема світогляду, переконань і ціннісних орієнтацій, є важливим для формування моральних засад. Патріотизм не обмежується лише знанням історії, а передбачає глибоке розуміння основних етичних принципів і національних цінностей, які мають значення для кожного громадянина.

Постійне збагачення пам'яті, громадянського мислення та національно-свідомого ставлення до навчання сприяє не лише поглибленню знань, а й розвитку самосвідомості. Здобувачі освіти, що свідомо ставляться до процесу навчання, більше схильні до активної участі в громадському житті, і навіть у професійній сфері будуть реалізовувати свої патріотичні переконання.

Розвиток позитивних емоцій та громадянської гідності важливий для створення внутрішньої гармонії та почуття гордості за свою країну. Позитивне ставлення до своєї Батьківщини допомагає не лише формувати патріотизм, а й сприяє розвитку самооцінки, що є основою для конструктивного ставлення до викликів і змін у країні.

Формування творчої особистості як потужного стимулу духовного життя громадянина незалежної держави важливе для того, щоб здобувачі освіти мали змогу виявляти свої здібності та брати активну участь у розвитку культурних, наукових, освітніх та інших напрямків країни.

Застосування цих складників в системі виховання дозволяє досягнути комплексного підходу до формування патріотичних якостей у здобувачів освіти, стимулюючи їх до активної участі в житті держави, розвитку суспільства та виконанні громадянських обов'язків [1, с. 60].

Під час формування патріотичних рис і якостей особистості важливо зважати на правильний вибір методів освітньої діяльності, які сприяють засвоєнню патріотичних знань та розвитку практичних навичок, що поєднують

теоретичні знання і практичні переконання. У практиці викладання в сучасній школі можна виділити кілька ефективних методів, що сприяють формуванню патріотичних переконань:

Методи організації навчально-пізнавальної діяльності: включають інтерактивні методи, що залучають здобувачів освіти до активного обговорення, дослідження та аналізу важливих історичних і культурних тем.

Методи формування свідомості особистості: спрямовані на формування моральних і етичних орієнтирів, націлених на розвиток патріотичних цінностей та відповідальності перед Батьківщиною.

Методи стимулювання навчально-пізнавальної діяльності: це методи, які активізують пізнавальну активність здобувачів освіти, заохочують до самостійного дослідження патріотичних тем і практичної реалізації знань.

Методи організації діяльності учнів і формування досвіду поведінки: ці методи сприяють розвитку відповідальності, самостійності та громадянської активності через участь у колективних заходах, проектах, акціях.

Методи контролю та самоконтролю в навчанні: включають різноманітні способи оцінки та самостійної оцінки діяльності здобувачів освіти, що допомагають розвивати самодисципліну та свідоме ставлення до освітнього процесу.

Методи стимулювання діяльності та поведінки: це методи, які мотивують здобувачів освіти до активної участі в соціально значущих проектах та заходах, сприяють формуванню патріотичної свідомості та національної гордості.

Процес формування патріотизму базується на певних аспектах творчої діяльності педагога, таких як: педагогічне передбачення (вміння передбачати результати впливу виховних заходів та коригувати методику національно-патріотичного виховання); прогнозування ускладнень у спілкуванні викладач-студент (врахування можливих труднощів у взаємодії та коригування педагогічних підходів у випадку виникнення непорозумінь); схильність вихователя до оптимального вибору спільних творчих дій (здатність педагога обирати найефективніші методи та форми роботи, що стимулюють розвиток

патріотичних переконань у здобувачів освіти); вимоглива доброта (поєднання вимогливості до здобувачів освіти з доброзичливістю та підтримкою в процесі навчання, що допомагає формувати не лише знання, але й відповідальність за свою країну) [13, с.168].

Таким чином, поєднання різних методів і стратегій дозволяє ефективно формувати у здобувачів освіти національно-патріотичні переконання, сприяючи їх особистісному та громадянському розвитку.

У цілому в процесі виховання слід враховувати такі психолого-педагогічні умови:

1. Засвоєння кожною особистістю понять патріотизму та любові до свого народу і Батьківщини: важливо, щоб здобувачі освіти не лише знали ці поняття, але й глибоко відчували їх значення, розуміли роль національних цінностей у власному житті.

2. Формування патріотичних переконань у здобувачів освіти та обґрунтування важливості їх постійного вдосконалення: потрібно створювати умови для того, щоб здобувачі освіти не лише приймали ідеї патріотизму, а й активно розвивали та адаптували їх у своїй повсякденній діяльності, в тому числі через навчання та участь у соціально значущих проектах.

3. Використання реальної соціокультурної ситуації у процесі реалізації завдань національно-патріотичного виховання: ефективність виховного процесу зростає, коли здобувачі освіти стикаються з реальними проблемами та ситуаціями, які відображають важливі аспекти національної ідентичності та патріотизму.

4. Застосування новітніх технологій у патріотичному вихованні та активізація шляхів підвищення ефективності національно-патріотичного виховання у вищій школі: використання сучасних методів і технологій дозволяє зробити виховний процес більш захоплюючим і результативним, забезпечуючи глибше усвідомлення студентами своїх обов'язків перед Батьківщиною.

Висновки до першого розділу

Аналіз наукової літератури щодо досліджуваної проблеми вказує на різноманітність трактувань поняття «патріотичне виховання», однак дозволяє виділити його основні характеристики.

Патріотичне виховання передбачає формування патріотичних почуттів, розвиток ідеалів служіння своєму народу, готовність у будь-який момент захищати Батьківщину, вивчення бойових традицій та героїчних етапів історії українського народу, а також вшанування Збройних Сил.

Як результат ефективного патріотичного виховання у молоді формується почуття патріотизму, яке включає любов до Батьківщини, глибоку прив'язаність до рідного краю, гордість за досягнення національної культури, активне піклування про майбутнє держави та повагу до її історії і традицій, що передаються від покоління до покоління.

Патріотизм є духовно-моральним принципом життєдіяльності людини, що виявляється в її відповідальному ставленні до рідного краю, Батьківщини та народу. Це також активна праця на благо держави, примноження її багатств, розвиток науки та культури, а також захист свободи і честі національної суверенітету.

Основною метою виховного процесу у закладі вищої освіти є формування особистості, яка володіє громадянською відповідальністю, національною свідомістю, високими духовними цінностями, а також почуттям родинної та патріотичної гідності. Важливо створювати умови для розвитку творчо обдарованої молоді, формувати її індивідуальні якості та сприяти набуттю соціального досвіду протягом навчання.

Виховний процес реалізується як через інформаційно-просвітницькі години та зустрічі з цікавими особистостями, так і через участь здобувачів освіти в гуртках художньої самодіяльності, клубах за інтересами, спортивних гуртках та органах студентського самоуправління. Ці заходи сприяють розвитку художньо-естетичної культури, формуванню національної та

громадянської свідомості, а також реалізації творчих здібностей здобувачів освіти. Особливу увагу варто приділяти вивченню гуманітарних дисциплін і організації заходів, спрямованих на громадянсько-патріотичне виховання молоді.

Система національно-патріотичного виховання здобувачів освіти сприяє формуванню патріотичного мислення та свідомості у майбутніх громадян, розвиваючи інтелектуальні здібності для активної участі в навчально-пізнавальній діяльності. Вона також сприяє формуванню чіткої громадянської позиції, яку здобувачі освіти реалізують у своїй практичній діяльності.

Процес виховання патріотизму базується на виділенні кількох ключових аспектів, що визначають творчий підхід педагога. Це включає педагогічне передбачення при формуванні національно-патріотичних рис, прогнозування можливих труднощів у процесі спілкування між викладачем і студентом, здатність педагога до оптимального вибору спільних творчих дій, а також поєднання вимогливості з доброзичливістю в процесі навчально-пізнавальної діяльності.

РОЗДІЛ 2.

ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОЦЕСУ ФОРМУВАННЯ ПАТРІОТИЗМУ ЗДОБУВАЧІВ ПЕДАГОГІЧНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ В УНІВЕРСИТЕТАХ НАУК ПРО ЖИТТЯ

2.1. Досвід формування патріотизму здобувачів освіти в Національному університеті біоресурсів і природокористування України

Національний університет біоресурсів і природокористування України (НУБіП України) є самоврядним дослідницьким національним університетом.

Для реалізації нових завдань, спрямованих на формування патріотичної національної еліти, підготовку висококваліфікованих спеціалістів для державних органів, наукових установ, освітніх закладів і аграрного бізнесу, а також для розвитку наук про життя та раціонального природокористування, університет впроваджує програму «Голосіївська ініціатива 2025». Її метою є створення нової п'ятирічної стратегії розвитку за ключовими напрямками діяльності університету із забезпеченням ефективних механізмів її реалізації.[14].

Розробка програми базується на чинному законодавстві, рекомендаціях Міністерства освіти і науки України, міжнародних актах у сфері науки й освіти, Законі України «Про вищу освіту», пріоритетах наукового розвитку, визначених НАН та НААН України, Статуті Університету, а також на досвіді реалізації аналогічних програм іншими закладами та науковому доробку НУБіП України.

Основна мета програми – здійснення якісних і кількісних змін, які дозволять НУБіП повністю відповідати статусу дослідницького університету світового рівня. Головним завданням є перетворення університету на провідний навчально-науковий центр з підготовки висококваліфікованих кадрів для державного управління, аграрного сектору, суміжних галузей економіки та суспільного життя.

У статусі дослідницького закладу Університет буде зосереджений на науковій підтримці ефективного розвитку аграрної сфери, зміцненні конкурентоспроможності національної освіти та інтеграції української освітньої системи в європейський простір. Кінцева мета – підготовка фахівців світового рівня, гармонійне поєднання освітньої і наукової діяльності.

Реалізація Програми розвитку Національного університету біоресурсів і природокористування України (НУБіП) до 2025 року дозволить зміцнити статус закладу як дослідницького університету, забезпечивши його визнання як в Україні, так і за її межами. Очікувані результати включають:

1. Підвищення якості освіти та наукової діяльності: поліпшення рівня підготовки здобувачів освіти і наукових досліджень; зростання авторитету Університету та України в ЄС і світі; створення рівних умов для отримання освіти громадянами різних країн і верств населення, сприяння гармонійному розвитку особистості та її творчій самореалізації.

2. Оновлення змісту освіти та підвищення кваліфікації: впровадження нових навчальних програм та сучасних педагогічних технологій; інтеграція освіти й науки, що дозволить підвищити якість знань, навичок і компетенцій здобувачів освіти; збільшення кількості працевлаштованих випускників у державних і міжнародних структурах.

3. Модернізація матеріально-технічної бази: закупівля сучасного обладнання та програмного забезпечення; удосконалення науково-методичного забезпечення відповідно до світових стандартів; підтримка зв'язку між освітою, наукою та виробництвом, комерціалізація розробок.

4. Розширення міжнародної співпраці: активізація освітніх і наукових контактів із закордонними університетами; збільшення кількості іноземних здобувачів освіти, програм обміну та мобільності здобувачів освіти і викладачів; інтеграція університету до глобального освітнього й наукового простору.

5. Розвиток соціальної інфраструктури: будівництво житла для співробітників і здобувачів освіти; покращення умов праці та відпочинку,

підвищення рівня соціального захисту; забезпечення доступу до різноманітних послуг, зокрема харчових, побутових і культурних.

6. Формування морально-духовних цінностей: зміцнення взаємоповаги, моралі та патріотизму серед здобувачів освіти і співробітників; виховання національної свідомості та героїчних ідеалів у молоді [14].

Практичним інструментом реалізації загальних положень і напрямків виховного процесу в НУБіП України є програма виховної роботи «Фахівець, громадянин, патріот». Вона формує концептуальні підходи до планування та реалізації виховної роботи наставниками академічних груп і іншими учасниками освітнього процесу, визначаючи послідовність і логіку виховних завдань протягом усього періоду навчання студента – від першого до четвертого курсу.

Програма побудована на системно-ціннісному, особистісно-орієнтованому, суб'єкт-суб'єктному та діяльнісному підходах. Її зміст включає:

- ознайомлення здобувачів освіти з історією навчального закладу, його засновниками, науковими школами, культурною спадщиною Києва та України.

- формування патріотичних цінностей через повагу до державних символів і Гімну, вивчення літератури на національні теми, популяризацію історичних досягнень українського народу.

- розвиток інтересу до обраної професії, плекання поваги до праці, усвідомлення її соціальної значущості.

- пропаганду здорового способу життя та гармонійного розвитку особистості.

Програма також враховує державний календар свят і пам'ятних дат, відзначення ювілеїв, вшановує національних героїв і адаптується до особливостей професій типу «людина-природа». Вона охоплює всі напрями виховання, сприяючи різнобічному та гармонійному розвитку студента як фахівця, громадянина і патріота [34].

Програма виховної роботи передбачає інструменти зворотного зв'язку, що дозволяють оцінити ефективність виконання виховних функцій

наставниками академічних груп та іншими учасниками освітнього процесу. Вона орієнтована на науково-педагогічних працівників, які працюють у природоохоронних та аграрних закладах вищої освіти.

Особливістю програми є наявність методик оцінки ефективності виховної роботи, що дозволяють об'єктивно оцінити діяльність наставників академічних груп. Для забезпечення високої якості їхньої роботи пропонується включити до педагогічного навантаження 100 годин, що сприятиме підвищенню мотивації викладачів до якісного виконання своїх обов'язків.

Відповідно до стратегічної програми «Голосіївська ініціатива – 2025», у НУБіП України значна увага приділяється вихованню загальнолюдських і національних цінностей поряд із освітніми цілями.

Україна, маючи багату історію, культуру та традиції, тривалий час перебувала під впливом колоніальних режимів, які спричинили денаціоналізацію та руйнування національної ідентичності. Це завдало шкоди ідеологічним основам побудови незалежної української держави. У сучасних умовах, коли перед країною стоять загрози її існуванню та триває гібридна війна, ключовою цінністю виховання має стати патріотизм. Він включає любов до Батьківщини, готовність служити їй, захищати її, зокрема зі зброєю в руках, якщо це буде необхідно.

У Національному університеті біоресурсів і природокористування України знаннєцентриська концепція підготовки майбутніх фахівців доповнюється формуванням у здобувачів освіти системи ціннісних ставлень. Вона базується на загальнолюдських (моральність), національних (патріотизм), громадянських (демократизм), сімейних (родинність), особистісних (характерність), валеоекологічних (екологічна свідомість, турбота про здоров'я) цінностях [34, с. 7].

У процесі реформування освіти в Україні було надмірно відкинуто чимало традицій, особливо у виховній сфері, що призвело до втрати ідейної спрямованості освітнього процесу. Натомість його основою мають стати національно-патріотичні цінності. Особливого значення в цьому контексті

набувають державний календар свят і пам'ятних дат, а також створення Пантеону Героїв як інструментів декомунізації й збереження історичної пам'яті.

Славне минуле України повинно залишатися частиною національної свідомості через систему свят і вшанування героїв. Їхні особисті якості та життєві подвиги мають стати основою виховного ідеалу, який демонструє зразки людської поведінки та життєвих орієнтирів [47, с. 8].

Програма виховання студентів «Фахівець, громадянин, патріот» спрямована на: ознайомлення з історією університету, його фундаторами, науковими школами, культурною спадщиною Києва та України; формування поваги до державних символів та Гімну України; обговорення літературних творів на патріотичні теми; розвиток інтересу до професії та усвідомлення її соціальної значущості; пропаганду здорового способу життя.

Програма враховує державний календар свят, пам'ятні дати, ювілеї, прославляє національних героїв та охоплює всі аспекти виховної роботи, сприяючи гармонійному та всебічному розвитку здобувачів освіти. Її реалізація забезпечує формування особистостей, які поєднують професійні навички із високими громадянськими й моральними якостями.

Програма виховної роботи передбачає використання інструментів зворотного зв'язку для оцінки ефективності реалізації виховних функцій наставниками академічних груп та іншими учасниками освітнього процесу.

У Національному університеті біоресурсів і природокористування України функціонує науково-методичний семінар з підвищення педагогічної майстерності наставників студентських груп. Організацію його змістового та методичного забезпечення здійснює гуманітарно-педагогічний факультет, зокрема кафедри *педагогіки й управління та освітніх технологій*.

Щороку у межах семінару проходять підготовку науково-педагогічні працівники, стаж роботи яких не перевищує трьох років. Особливу увагу приділяють наставникам, яким за наказом ректора університету доручено кураторство академічних груп першого курсу.

Ця ініціатива спрямована на підвищення якості педагогічної роботи, професійного зростання наставників та їхньої здатності ефективно реалізовувати виховні завдання в рамках освітнього процесу університету.

У Національному університеті біоресурсів і природокористування України виховна робота здійснюється комплексно, за активної участі різних кафедр, кожна з яких має власний унікальний внесок у формування всебічно розвиненої особистості студента.

Кафедра культурології: сприяє розвитку творчих здібностей, художніх нахилів та обдарувань здобувачів освіти; формує естетичну культуру, смаки, ідеали, почуття та уміння створювати прекрасне; організовує роботу близько 30 творчих колективів, студій, гуртків і клубів за інтересами, де молодь реалізує свій креативний потенціал.

Кафедра фізичної культури і спорту: пропагує здоровий спосіб життя як норму поведінки та невід'ємний компонент загальної культури особистості; організовує заняття фізкультурою, спортивні секції, турпоходи, змагання та інші заходи; координує роботу спортивних кімнат у гуртожитках, відповідає за загальноуніверситетські фізкультурно-спортивні події.

Кафедра військової підготовки: забезпечує військово-патріотичне виховання здобувачів освіти, готує їх до захисту Вітчизни; проводить заходи до Дня захисника України, Дня збройних сил України та інших військово-патріотичних свят.

Кафедра міжнародних відносин суспільних наук: формує патріотичну свідомість та політичну культуру здобувачів освіти; викладає дисципліни «Історія української державності»; видає книги про історію університету («Історія та сучасність НУБіП»), його фундаторів («Вони прославили університет»).

Мовні кафедри: розвивають комунікативні здібності здобувачів освіти та їхню мовну компетентність; забезпечують формування ціннісного ставлення до української та іноземних мов; проводять заняття, семінари та виховні заходи, що сприяють досконалому володінню мовами.

Координована діяльність усіх кафедр сприяє гармонійному розвитку здобувачів освіти, формуючи у них не лише професійні компетенції, але й громадянські, культурні, фізичні та моральні якості [34, с. 15].

Головна мета національного виховання – це формування у молодого покоління соціального досвіду, спадкоємність духовних цінностей українського народу, розвиток культури міжнаціональних відносин та формування громадянської свідомості. Це включає розвиток високої духовності, моральності, художньо-естетичної, правової, трудової та екологічної культури незалежно від національної належності молоді.

В сучасних умовах ключовим завданням є формування у молоді патріотичної свідомості, вірності та любові до Батьківщини, готовності захищати національні інтереси, цілісність і незалежність України. Мета виховання також полягає у сприянні становленню України як правової, демократичної та соціальної держави. Пріоритетом національно-патріотичного виховання є виховання поваги до українського народу, держави, нації та Батьківщини [24].

Виховання є не лише науковим процесом, що базується на теорії, закономірностях та чітких підходах до досягнення цілей, але й мистецтвом, яке вимагає творчого підходу від наставників.

Щороку в університеті проводиться Школа першокурсника. Цей університетський захід проводиться в кінці серпня і спрямований на адаптацію нових здобувачів освіти до умов навчання і праці. Основними його цілями є: виявлення лідерських якостей, нахилів і талантів здобувачів освіти; залучення молоді до участі у творчих колективах, спортивних секціях, клубах за інтересами, органах студентського самоврядування; ознайомлення першокурсників з історією, традиціями, структурою університету, його фундаторами та науковими школами; мотивація до високих досягнень у різних видах діяльності: громадській, науковій, спортивній, творчій, інноваційній. Уже з перших днів навчання студенти долучаються до соціально корисних ініціатив, науково-дослідної роботи, спортивної та мистецької діяльності. Особливий

акцент робиться на студентському самоврядуванні, фізичному вихованні та спортивних заходах, розвитку творчості через участь у колективах художньої самодіяльності, гуртках, студіях і клубах. Ці заходи спрямовані на формування всебічно розвиненої, свідомої та патріотично налаштованої особистості, здатної брати активну участь у розбудові держави.

Для здобувачів освіти, зарахованих на бакалаврські програми, у Національному університеті біоресурсів і природокористування України організуються спеціальні ознайомчі заходи. Під час цих зустрічей фахівці за напрямками розповідають про особливості навчального процесу, можливості участі у громадських об'єднаннях, спортивних секціях і творчих колективах.

Студенти знайомляться з діяльністю кафедр фізичного виховання та культурології, а також проходять відбір до колективів художньої самодіяльності та спортивних секцій для підготовки до великого університетського свята – «Дня знань». Це традиційний урочистий захід НУБіП, під час якого відбувається ритуальна посвята першокурсників у студентський колектив. Цілями свята є: формування почуття приналежності до великого колективу університету; популяризація культу знань як ключового засобу досягнення успіху в умовах інформаційного суспільства; мобілізація зусиль здобувачів освіти для наполегливої праці протягом нового навчального року; посилення патріотичних настроїв та визнання престижу НУБіП України як одного з провідних університетів України.

Свято покликане не лише мотивувати студентів до навчання, а й сприяти їхньому єднанню в межах університетської спільноти, розвиваючи повагу до традицій і гордість за обраний навчальний заклад.

День працівників освіти (перша неділя жовтня) має на меті підвищити престиж педагогічної професії, популяризувати академічні цінності та наукові знання серед колективу, сприяти формуванню поваги здобувачів освіти до професорів, доцентів та асистентів, а також визнанню важливості їхньої благородної і самовідданої праці. Всесвітній день учителя – це чудова можливість нагадати про важливу роль педагогів у сучасному суспільстві. Тому

в цей день на державному рівні відзначають заслуги освітян перед країною. ООН закликає в день вчителя кожного громадянина замислитися над тим, як змінив їхнє життя вчитель, пам'ять про якого вони зберігають.

День захисника України (1 жовтня) – свято, яке має на меті вшанування мужності та героїзму захисників незалежності та територіальної цілісності України, а також військових традицій і подвигів українського народу. З нагоди свята проводиться конкурс патріотичної пісні серед першокурсників. Це сприяє зміцненню патріотичного духу в університетах, відродженню національних традицій та формуванню в молоді поваги до захисників України і свідомого ставлення до виконання військового обов'язку.

День української мови та писемності (9 листопада) відзначається з метою формування у студентської молоді поваги до державної мови та української писемності, підвищення мовної культури здобувачів освіти і популяризації українського літературного слова. Це свято було встановлено Указом Президента України в 1997 році на честь українського літописця Нестора, наступника творців слов'янської писемності Кирила і Мефодія.

Міжнародний день солідарності студентів (17 листопада) має на меті виховання у здобувачів освіти почуття колективізму, академічної єдності, а також гордості за їх статус і приналежність до університетської спільноти та світового студентського руху. Це день молодості, енергії та солідарності студентів по всьому світу [32].

День працівників сільського господарства (третя субота листопада) – свято людей, які працюють у агропромисловому комплексі, аграрній освіті та науці. Метою свята є виховання в здобувачів освіти інтересу до професії, формування поваги до хліборобської праці і до тих, хто забезпечує продовольчу безпеку країни. Свято започатковане в 1993 році.

День Національної Єдності (1 грудня) проводиться для виховання національної свідомості, ідентичності молоді, формування ціннісного ставлення до української державності та почуття єдності українців незалежно від місця їх проживання.

Міжнародний фестиваль «Голосіївська весна», що проводиться серед навчально-наукових інститутів, факультетів та регіональних ЗВО Національного університету біоресурсів і природокористування України, має на меті розвиток самодіяльного народного мистецтва, організацію змістовного дозвілля молоді, залучення студентства до культурно-просвітніх заходів і роботи аматорських колективів університету.

Всесвітній день здоров'я (7 квітня) відзначається з метою виховання в здобувачів освіти ціннісного ставлення до фізичного, психічного та соціального здоров'я, а також популяризації здорового способу життя серед молоді [10].

День довкілля (третя субота квітня) має на меті формування екологічної культури молоді, виховання бережливого ставлення до природи, розвитку ноосферного мислення та пропагування вітацентричних цінностей. Цей день, встановлений Указом Президента України в 1998 році, привертає увагу до екологічних проблем і традиційно об'єднує зусилля для покращення навколишнього середовища [46].

День Матері (друга неділя травня) спрямований на виховання в молоді поваги до жінки, любові до матері та Батьківщини. Історія свята в Україні починається з 1928 року, коли його вперше відзначили у Канаді, а згодом поширилося на Львівщину та Тернопільщину. Після заборони радянською владою свято відродилося в 1990 році завдяки громадським організаціям, а в 1999 році було офіційно встановлене Указом Президента України.

День пам'яті та примирення (8 травня) має на меті виховання в здобувачів освіти громадянської свідомості, патріотизму, національної гідності, милосердя та емпатії, готовності до захисту своєї держави і поваги до старшого покоління.

День науки (третя субота травня) відзначається з метою формування в молоді ціннісного ставлення до науки, інтелектуальної праці та до наукових досягнень України.

День університету (остання п'ятниця травня) має на меті виховання в здобувачів освіти поваги до Alma Mater, почуття приналежності до

університетського колективу та ознайомлення молоді з історією університету і науковими досягненнями.

День Конституції України єдиним державним святом, закріпленим в самій Конституції, і відзначається в день прийняття Конституції України, відповідно до статті 161 Конституції України [15].

Україна була останньою з колишніх радянських республік, яка ухвалила нову Конституцію. Ще один цікавий історичний факт: українці можуть вважати себе творцями однієї з найдемократичніших Конституцій Європи. Мова йде про Договір під назвою «Пакти і Конституції прав та вольностей Війська Запорозького», укладений у квітні 1710 року в місті Бендери між гетьманом Війська Запорозького, старшиною, полковниками та Військом Запорозьким. Цей акт увійшов в історію як Конституція Української Гетьманської Держави, або Конституція Пилипа Орлика чи Бендерська Конституція. У ньому були сформульовані основи устрою держави, організація державної влади на засадах її поділу на законодавчу, виконавчу та судову, а також закріплено права гетьмана, Генеральної Ради, Генерального суду, козаків та інших верств населення.

День Державного Прапора України (23 серпня) відзначається з метою виховання у здобувачів освіти поваги до національного символу – Державного Прапора України [56].

День Незалежності України (24 серпня) – мета відзначення цієї важливої події в університеті полягає у вихованні у здобувачів освіти патріотизму, любові до України, поваги до Героїв та славного минулого народу. Цей день сприяє усвідомленню молоддю значення безперервності Української державності, створення якої було тривалим і складним процесом, а не одномоментним актом [26].

Отже, найвищою національною цінністю є державність. Вона виключає будь-яке приниження національної гідності та ґрунтується на принципах взаємної поваги до інших народів. Державність спрямована на захист прав і свобод своїх громадян та забезпечення їм гідного рівня життя.

2.2. Рівнева диференціація патріотизму здобувачів освіти

На законодавчому рівні критерії, показники та рівні патріотичної вихованості молоді визначені в проекті «Про схвалення Концепції Державної цільової соціальної програми з утвердження української національної та громадянської ідентичності на період до 2028 року». Критерії вихованості включають якості особистості, що формуються через єдність мотиву та дії. Сформованість соціально цінних мотивів дій і вчинків є основним показником ефективності патріотичного виховання. Показники вихованості відображають рівень сформованих потреб, почуттів і звичок. Здатність долати внутрішні спонукання та діяти відповідно до власного наміру свідчить про те, що особистість контролює свої мотиви та поведінку. Оцінка рівня вихованості студентської молоді включає безпосереднє спостереження за її поведінкою та діяльністю [45].

М. Томенко виділяє кілька складових українського патріотизму, які мають стати основними чинниками формування сучасного українського патріотичного світогляду:

Соціальна складова – включає проблеми фізичного виживання нації, подолання бідності та прагнення до кращих стандартів життя.

Економічний аспект – передбачає досягнення нової якості життя громадян, запровадження соціальних, економічних та демократичних стандартів життєдіяльності людей, суспільства та держави.

Духовна складова – повинна будуватися за принципом «від малого патріотизму до великого», де фокус є на громаді та національних інтересах.

Культурологічний аспект – збереження національної ідентичності [58].

У проекті Концепції Державної цільової соціальної програми з утвердження української національної та громадянської ідентичності на період до 2028 року [23] розроблена система критеріїв ефективного патріотичного виховання. Для визначення ефективності цього процесу результати порівнюються з об'єктивно заданими параметрами діяльності, яка спрямована

на вирішення конкретних завдань, формування високої патріотичної свідомості, готовності до виконання громадянських і конституційних обов'язків щодо захисту інтересів Батьківщини та відданості ідеям державного суверенітету України. Ці результати визначають конкретні критерії, які поділяються на дві групи.

Перша група критеріїв. Ця група відображає процес роботи з патріотичного виховання та діяльність, спрямовану на формування і розвиток патріотизму молоді. Ключові критерії першої групи: духовно-ціннісний критерій – визначає спрямованість патріотичного виховання на формування системи цінностей патріота України; реалізаційно-цільовий критерій – визначає готовність суб'єктів патріотичного виховання творчо вирішувати завдання, знаходити шляхи підвищення ефективності діяльності для досягнення бажаного результату, що відповідає інтересам і прагненням різних категорій населення; практично-результативний критерій – визначає ефективність патріотичного виховання через реальний вплив на свідомість особистості, що спричиняє позитивні зміни в її діяльності та поведінці, зокрема зростання самореалізації на благо Батьківщини.

Друга група критеріїв. Ці критерії оцінюють важливі якості особистості, соціальної групи чи категорії населення, які є результатом роботи з розвитку патріотичної свідомості та готовності до виконання громадянських обов'язків. Основні критерії другої групи: когнітивний (пізнавальний) критерій – визначає рівень розвитку патріотично-орієнтованих знань і уявлень, які є основою розуміння патріотизму та самовизначення особистості і групи як суб'єкта соціально значимої діяльності; мотиваційний критерій – характеризує рівень патріотичної спрямованості особистості або групи, їх цілі, установки, що визначаються духовно-моральними потребами, інтересами та прагненнями; дієво-поведінковий критерій – визначає готовність особистості чи групи до самореалізації як громадянина-патріота в різних сферах соціально значимої діяльності, з конкретними результатами та досягненнями; світоглядно-ціннісний критерій – характеризує ступінь сформованості системи поглядів,

переконань, принципів, що дозволяють визначити роль особистості та групи в розвитку патріотизму та посилення його позитивного впливу на всі сторони життя й діяльності [23].

О. Жаровська у своєму дослідженні структури патріотизму виокремлює три основні компоненти: когнітивний, мотиваційний та діяльнісний. Кожен із цих компонентів має свої специфічні критерії, за допомогою яких оцінюється рівень патріотичної вихованості. Когнітивний компонент визначається через ціннісно-патріотичний світогляд. Основними показниками цього компонента є: патріотично-світоглядні знання (розуміння основ патріотизму, національної ідентичності); ціннісно-патріотична свідомість (усвідомлення важливості державних і національних цінностей); володіння рідною мовою (глибоке знання української мови як частини національної культури); повага до рідної мови (визнання мови як основи національної ідентичності). Мотиваційний компонент. Сформованість цього компонента оцінюється через патріотично-спрямовану активність особистості. Показниками цього компоненту є: мотивація патріотизму (внутрішнє прагнення діяти на благо своєї країни); активна суб'єктно-патріотична позиція (готовність брати участь у заходах, спрямованих на зміцнення патріотизму); толерантне ставлення до представників різних культур (відкритість та взаємоповага в контексті культурного різноманіття). Оцінка діяльнісного компоненту здійснюється через критерій «патріотично-професійна діяльність», який включає такі показники: здатність до патріотичної самореалізації (здійснення особистісного внеску в розвиток національної культури та держави); готовність до здійснення патріотичного виховання учнів (здатність передавати патріотичні цінності наступним поколінням через освітній процес). Ці критерії дозволяють комплексно оцінити рівень патріотичної вихованості особистості, що є важливим етапом у формуванні національної свідомості молоді [19].

О. Стьопіна для діагностування ефективності патріотичного виховання здобувачів освіти пропонує чотири основні критерії, які дозволяють оцінити

рівень патріотичної свідомості та активності здобувачів освіти. Дослідниця наводить детальний опис кожного з них.

Динаміка особистісного патріотичного ставлення до Батьківщини. Цей критерій оцінюється за змістом патріотичних і духовно-моральних суджень здобувачів освіти. Важливим є не лише те, що студенти висловлюють на тему патріотизму, але й як змінюється їх ставлення до Батьківщини в процесі навчання та виховання. Діагностика проводиться через опитування, аналіз творчих робіт та дискусій, що дозволяє зрозуміти глибину патріотичних переконань.

Динаміка поглиблення знань вітчизняної історії, культури, мистецтва, традиційних духовно-моральних засад і цінностей народу України. Оцінка цього критерію здійснюється через академічну успішність здобувачів освіти у гуманітарних дисциплінах, а також за результатами спеціально розроблених анкет. Цей критерій дозволяє з'ясувати, наскільки глибоко студент усвідомлює важливість вітчизняних цінностей та як його знання зростають з часом.

Динаміка зростання добровільної участі здобувачів освіти у патріотично спрямованій діяльності. Оцінюється за кількісними показниками участі студентів у виховних заходах, що мають на меті збереження та збагачення духовних і матеріальних надбань України. Це може включати участь у волонтерських ініціативах, організацію культурно-просвітницьких заходів, навчання та популяризацію українських традицій серед молоді.

Домінуючий тип самоідентифікації особистості. Цей критерій діагностується через аналіз результатів анкетування та творчих робіт здобувачів освіти, що дозволяє виявити, як вони визначають свою національну ідентичність, чи ототожнюють себе з українським народом, його культурою та історією. Це дає уявлення про рівень самосвідомості студентів як частини національної спільноти [50].

Дослідження Р. Петронговського пропонує чітку класифікацію критеріїв та показників для оцінки сформованості патріотизму у здобувачів освіти, що включає такі основні компоненти:

Когнітивний критерій. Цей критерій відображає рівень розуміння здобувачами освіти атрибутів держави, їх прав та обов'язків. Він оцінюється через знання студентами таких основних аспектів, як символіка держави, Конституція України, права та обов'язки громадян, а також механізми захисту державного суверенітету. Когнітивний критерій визначає здатність особистості усвідомлювати свою роль в державі, розуміти її інститути та закони.

Етноідентифікаційний критерій. Цей критерій виявляє рівень усвідомлення студентами своєї єдності з українським етносом, знання національних традицій, звичаїв, культурних особливостей та історії. Важливим є розуміння здобувачами освіти складної долі українського народу та прогнозування його історичного розвитку і прогресивного зростання. Це включає також знання історичних подій, що сформували національну свідомість і самобутність України.

Емоційно-мотиваційний критерій. Цей критерій оцінює мотивацію здобувачів освіти до участі в навчальній діяльності, а також їхню активність у збереженні історичної пам'яті, охороні культурної спадщини та вшануванні визначних осіб своєї місцевості. Показники цього критерію включають бажання здобувачів освіти брати участь у заходах, спрямованих на збереження культурної спадщини, у громадській діяльності, що пов'язана з патріотичним вихованням та збереженням національної ідентичності.

Практичний критерій. Оцінюється через виявлення у здобувачів освіти умінь, пов'язаних з пізнавальною, пошуковою, організаторською діяльністю, а також з практичною взаємодією в рамках патріотичних ініціатив. Важливими показниками є здатність студента застосовувати знання на практиці, організовувати діяльність для покращення суспільства, виявляти ініціативу в питаннях, що мають патріотичний характер, а також мати патріотичні звички, що сприяють розвитку держави [39].

Т. Анікіна вважає, що критерії патріотичної вихованості студентів повинні включати такі важливі аспекти: рівень знань (критерій, який відображає ступінь орієнтованості здобувачів освіти на художню спадщину

рідного краю; оцінюється через глибину розуміння студентами культурної, історичної та мистецької спадщини свого регіону, знання місцевих традицій, звичаїв, а також важливих культурних та історичних подій, які стали частиною місцевої ідентичності); ставлення до вивчення спадщини краю (критерій оцінює емоційне та суб'єктивне ставлення здобувачів освіти до вивчення і збереження спадщини рідного краю; визначає, наскільки студенти не тільки володіють знаннями, а й активно цікавляться та емоційно реагують на питання збереження культури, пам'яток, традицій та історії свого регіону); характер краєзнавчо-патріотичної діяльності (критерій відображає участь здобувачів освіти у збереженні та відтворенні соціально-культурного досвіду народу; включає в себе активну діяльність, спрямовану на дослідження та популяризацію місцевих традицій, історичних подій, пам'яток культури, також може включати участь у краєзнавчих проектах, організацію культурних та патріотичних заходів, які сприяють розвитку національної свідомості та зміцненню місцевої ідентичності [4].

О. Абрамчук розробила систему критеріїв для діагностування рівнів патріотичної вихованості студентів, яка включає відповідні показники.

Інтелектуально-пізнавальний критерій оцінює рівень освіченості здобувачів освіти щодо важливих аспектів національної ідентичності, таких як історія, культура, мова та традиції, що є важливими елементами патріотичного виховання. Його показниками є: знання історії України, української мови, української культури та традицій.

Емоційно-мотиваційний критерій оцінює глибину емоційного залучення здобувачів освіти до національної ідентичності та патріотизму, а також їх мотивацію щодо захисту інтересів України. Показники цього критерію: усвідомлення національної належності, повага до історичного минулого країни, любов до рідної землі, народу, готовність до захисту Батьківщини.

Діяльнісно-практичний критерій включає активну участь здобувачів освіти у практичних заходах, спрямованих на формування та підтримку патріотичних переконань. Він оцінює їх готовність брати участь у суспільних і

культурних ініціативах, що сприяють збереженню та розвитку національних цінностей. Його показниками є: відповідальне ставлення до навчання; участь у діяльності патріотичного характеру (об'єднання, гуртки, секції тощо), підготовці та проведенні виховних заходів патріотичного змісту; самовиховання й самоосвіта щодо формування патріотичних особистісних рис [2].

Погоджуючись з дослідженнями учених (В. Мірошніченко, В. Райко [41], П. Онищук [36] та ін.), основними критеріями патріотичної вихованості студентської молоді вважаємо реальні вчинки та конкретні дії є основним критерієм патріотичної вихованості, оскільки саме через поведінку людини можна оцінити її справжнє ставлення до своєї Батьківщини. Патріотична діяльність не обмежується лише теоретичними знаннями чи емоціями, а виявляється в реальних вчинках, які сприяють розвитку та зміцненню національної ідентичності, підтримці традицій, моральних норм і законів держави.

Патріотична діяльність включає усвідомлення зв'язку з народом, участь у його житті, збереження та розвиток культури, традицій, обрядів і звичаїв рідної країни; дотримання моральних правил і норм, встановлених народом, а також законів держави [9]. Водночас важливим є вивчення когнітивного аспекту патріотизму, а також дослідження прагнень, мотивів, переконань і намірів серед здобувачів освіти. Узагальнивши підходи до визначення структури, критеріїв і показників патріотизму здобувачів освіти, провідними критеріями вважаємо когнітивний, ціннісно-мотиваційний, діяльнісний (табл. 2.1).

Таблиця 2.1

**Критерії та показники сформованості патріотизму
здобувачів освіти**

Критерії	Показники
Когнітивний	Знання своєї культури, звичаїв, традицій, історії України, історії свого краю, своєї родини;

	повага до рідної мови, володіння нею; знання сучасних важливих подій в Україні; знання основних положень Конституції України.
Ціннісно-мотиваційний	Усвідомлення національної приналежності; повага до історичного минулого країни; любов до рідної землі, народу; свідоме ставлення до участі в розбудові незалежної держави; усвідомлення значущості патріотизму для майбутньої професійної діяльності.
Діяльнісний	Здатність до патріотичної самореалізації; відповідальне ставлення до навчання; готовність відстоювати свої права та громадську позицію; участь у заходах патріотичного змісту; самовдосконалення, самовиховання.

На базі критеріїв і показників патріотизму здобувачів освіти виділяємо такі рівні сформованості патріотичних якостей у здобувачів освіти – високий, середній та низький.

Таблиця 2.2

Рівні сформованості патріотичних якостей у здобувачів освіти

Рівні	Характеристика
Високий	– усвідомлення здобувачем освіти цінності національних традицій та звичаїв як духовної основи життя, любов'ю до Батьківщини, любов і повага до рідної мови й прагнення говорити нею; – прагнення дізнатися історію свого краю та своєї родини, інтерес до історії України й світу, знання

	основних положень Конституції України, наявність особистої точки зору щодо подій в країні та її майбутнього; – розуміння національних інтересів України; – сформованість ціннісного ставлення до праці, майбутньої професійної діяльності як до служіння Батьківщині; – готовність захищати Батьківщину; – здатність і прагнення до самостійної повсякденної діяльності на благо Батьківщини.
Середній	– знання здобувачами освіти національних традицій та звичаїв, проте відсутність ціннісного ставлення до них, задовільне знання рідної мови; – несистемні знання з історії свого краю та своєї родини, невиражений інтересом до історії України й світу, відсутність інтересу до змісту основних законів держави й активної зацікавленості в подіях у країні; – наявність певних планів щодо майбутньої професійної діяльності, але неусвідомленість того, що праця є служінням Батьківщині; – ставлення до праці на благо Батьківщини як до обов'язку.
Низький	– відсутність емоційної зацікавленості в національних звичаях, традиціях і ціннісного ставлення до них, слабе знання рідної мови; – несистемність знань з історії свого краю та своєї родини, відсутність інтересу до змісту основних законів держави, слабкий емоційний відгук на події в країні, невиражений інтерес до історії України та світу;

	– розуміння майбутньої професійної діяльності як способу свого матеріального забезпечення та досягнення певного соціального статусу; – несформованість навичок аналізу власних учинків; – ставлення до праці на благо Батьківщини як до важкого обов'язку, прагнення відмовитися за можливості від участі в суспільно корисній праці.

2.3. Діагностика сформованості патріотизму в здобувачів педагогічних спеціальностей

Для оцінки рівня сформованості патріотизму здобувачів освіти було проведено діагностику за розробленими критеріями та показниками. На початковому етапі дослідження здійснено аналіз досвіду роботи НУБіП України у сфері патріотичного виховання, застосовано методики для вивчення рівня патріотичної вихованості здобувачів освіти та узагальнено отримані результати для визначення початкового рівня патріотизму серед здобувачів освіти.

У процесі узагальнення підходів до визначення структури, критеріїв і показників патріотичної вихованості була розроблена система показників, що оцінюють основні критерії патріотизму: когнітивний, ціннісно-мотиваційний та діяльнісний.

До завдань патріотичного виховання здобувачів освіти належить формування ставлення до патріотизму, розвиток позитивних мотивів їх діяльності в процесі навчання, забезпечення теоретичними та практичними знаннями, а також формування у здобувачів освіти практичних умінь і навичок.

Основними теоретичними методами дослідження стали: порівняльно-зіставний, історико-бібліографічний, логічний, системний, ретроспективний методи, а також метод узагальнення та моделювання.

Емпіричні методи включали констатувальний та формувальний експерименти, спостереження, тестування, анкетування.

Дослідження проводилось у три етапи:

1. Збір, аналіз, узагальнення літературних джерел, вивчення об'єкту, предмету, мети та завдань дослідження. Методи дослідження – опитування, вивчення досвіду реалізації патріотичного виховання закладу вищої освіти в процесі вивчення дисциплін гуманітарного та соціально-педагогічного циклів, розробка методики дослідження.

2. Проведення дослідження, обґрунтування та впровадження основних напрямів удосконалення патріотичного виховання в процесі проведення виховних заходів, формулювання висновків та рекомендацій. Методи дослідження – педагогічне спостереження, педагогічний експеримент, опитування.

3. Узагальнення й обробка отриманих результатів. Методи дослідження – педагогічний експеримент.

Базою педагогічного експерименту є Національний університет біоресурсів і природокористування України. В експерименті взяли участь 74 здобувачі освіти спеціальності «Професійна освіта».

Для діагностики рівня патріотизму здобувачів освіти використовували такі методи і методики:

1) когнітивний – метод аналізу, метод бесіди, анкета «Патріотизм у розумінні сучасної молоді»;

2) ціннісно-мотиваційний – метод аналізу, метод бесіди, методика М. Рокича «Ціннісні орієнтації»;

3) діяльнісний – метод аналізу, метод бесіди, анкета «Патріот».

З метою визначення ставлення молоді до рідної країни, суспільства, здобувачам освіти студентам була запропонована анкета «Патріотизм у розумінні сучасної молоді».

На перше питання анкети 47,7% здобувачів освіти зазначили, що національна ідея має ключову роль у розбудові держави, тоді як лише 3%

вказали, що національної ідеї в країні немає. На питання щодо впливу знання історичного минулого на подальше життя держави та її населення більшість респондентів (56,3%) відповіли, що кожен самостійно визначає, наскільки важливим є знання історії своєї країни. Тривожним є той факт, що лише 24% здобувачів освіти вважають, що історичне минуле є надзвичайно важливим і що кожен громадянин України має вивчати і знати його. На третє питання анкети про заходи, які повинна вжити держава для підтримки патріотичного духу молоді, здобувачі освіти дали такі відповіді: держава повинна дотримуватися всіх законів, прописаних у Конституції (право на безкоштовну освіту і медицину, право на працевлаштування, право на житло); заохочувати молодь до активної участі в суспільно-політичному житті країни; піклуватися про кожного українця тощо. Більшість здобувачів освіти (46%) вважають, що відчуття пошани до своєї країни є необхідною рисою характеру для виховання патріотизму в молоді. Аналіз відповідей на запитання «Як саме Ви проводите вільний час?» показав, що здобувачі освіти переважно проводять час вдома (за телевізором, комп'ютером) та віддають перевагу компанії друзів (33,8% та 42,9% відповідно). Наступні два запитання анкети стосувалися наявності моральних цінностей серед української молоді. Частина респондентів (57%) вважають, що моральні цінності відсутні, зазначаючи відсутність культури, поваги до старших, невихованість і байдужість серед молоді, жорстокість, прояви неповаги до старших, рідної мови, традицій і звичаїв українського народу. Також вони вказали, що сучасна молодь не бажає служити в армії і ставати на захист своєї країни.

Розділилася думка здобувачів освіти щодо питання «Чи вважаєте Ви, що молоді люди, які вживають алкоголь чи наркотики, не можуть бути патріотами» 54% відповіли «так», 46% – «ні». Здобувачі освіти вважають, що на рівень патріотизму студентської молоді впливає можливість вибору закладу освіти (33,3%) та загальнополітична атмосфера в соціумі (32,8%).

Проведене дослідження засвідчує, що більшості здобувачів освіти притаманне почуття патріотизму. На питання, що таке, на ваш погляд,

патріотизм, 58,3% респондентів відповідали стандартно: любов до батьківщини; 26% – любов до батьківщини та служіння їй, готовність до самопожертви заради її блага й спасіння; 5,7% – любов до рідного міста, селища, дому; 4,8% респондентів не змогли відповісти на поставлене питання.

Суперечливими є результати, отримані на запитання, чи вважаєте ви себе патріотом. Тільки кожен третій студент назвав себе патріотом (30,5%), частково – 44,5%, не вважають себе патріотами 11,6%, важко було відповісти 13,4%.

Не бажають покинути свою країну і жити в іншій 41,4% студентів, 40,6% виявили бажання жити за межами України. 18% не змогли відповісти на поставлене запитання.

Задля визначення рівня усвідомленості національної приналежності, любові до рідної землі, народу, історичного минулого країни було запропоновано анкету «Патріот».

На запитання «Чи вважаєте ви себе патріотом?» отримані такі відповіді: так (30,5%), ні (13,6%), частково (42,5%), не знаю (13,4%). На запитання «Хто найбільше впливає на формування патріотичних почуттів»: заклад освіти – 30,7%, батьки – 27%, оточуючі люди – 19,2%, ЗМІ – 23,1%.

Відповіді на запитання «Що таке патріотизм для Вас» можна розподілити на такі групи: любити та поважати свою Батьківщину – 39,5%, почуття обов'язку перед Батьківщиною, самопожертва заради неї – 16,4%, любити народ – 6,7%, природу – 6,7%, місто – 7,7%.

На запитання «За якими ознаками визначається поняття «патріотизму», маємо такі результати: національна самосвідомість, гордість за приналежність до свого народу, нації – 29,5%, непримиримість до представників інших націй і народів – 0%, готовність до співпраці, інтернаціоналізм – 2,2%, безкорислива любов до своєї Вітчизни, готовність до самопожертви заради її блага чи спасіння – 22,7%, любов до рідного міста, дому – 24,5%, бажання працювати для процвітання України – 24,2%.

Найбільшого значення надається таким показникам, як: національна самосвідомість, любов до рідного дому, безкорислива любов до Батьківщини, готовність до самопожертви заради її блага чи спасіння.

На запитання, які якості повинен мати патріот, і прохання визначити, наскільки такі якості розвинені в самого респондента, отримано такі результати: найбільшу значущість студент надають упевненості в собі – 43,2%, рівень розвитку якості в середньому – 9,2 %. Половина респондентів дала більш високу оцінку – 10, половина оцінила її розвиток менше дев'яти. Другу за значущістю позицію зайняли чесність і воля, відмічені 10 респондентами в кожному випадку. Розвиток волі у середньому визначають на 8,5, медіана – 9; чесності – 8,4, медіана – 9. Третє місце посіла активна життєва позиція, сміливість (складова волі), уміння здійснювати самоконтроль (також складова волі), чуйність.

Вольові якості, знову отримали високу оцінку. Більше половини здобувачів освіти також відмітили такі якості, як любов, здоров'я, потяг до пізнання (освіченість), наявність друзів (совість, емоційна підтримка, опора,), незалежність, свобода, щасливе сімейне життя, життєрадісність, вихованість, терпимість, відповідальність.

На основі аналізу анкет «Патріот» і «Патріотизм у розумінні сучасної молоді», виокремлюємо такі основні якості патріотизму – честь, гідність, вірність, мужність, обов'язок, любов, самовідданість, самовіддача, воля.

Проведене дослідження засвідчує, що більшості здобувачів освіти притаманне почуття патріотизму.

Для оцінки рівня сформованості патріотичних почуттів у здобувачів освіти було використано методику М. Рокича «Ціннісні орієнтації». Ця методика спрямована на визначення системи ціннісних орієнтацій, які відображають змістовну сторону спрямованості особистості та формують основу її ставлення до навколишнього середовища, інших людей і до себе.

М. Рокич виділяє два типи цінностей:

1. Термінальні – переконання, що кінцева мета життя є значущою і вартою досягнення.

2. Інструментальні – переконання, що певний стиль поведінки або риса характеру є найкращими у будь-яких обставинах.

Здобувачам освіти було запропоновано два списки цінностей (по 18 у кожному), оформлені на аркушах паперу. У цих списках респонденти ранжують цінності, присвоюючи їм порядкові номери за ступенем значущості, а також розкладають картки за важливістю. Такий підхід забезпечує більш достовірні результати. Спершу студентам надається набір термінальних цінностей, а потім – інструментальних.

Результати дослідження представлено у табл. 2.3.

Таблиця 2.3

Рівень ціннісних орієнтацій в здобувачів освіти

Типи ціннісних орієнтацій	Найбільш значимі цінності	%
Досягнення цілі	Здоров'я, впевненість, цікава робота, активна діяльність, життєва мудрість, прийняття обдуманих, раціональних рішень, ініціативність, відповідальність.	91
Готовність служити на благо Батьківщини	Здоров'я, почуття патріотизму, терпіння, впевненість в собі, впевненість, дисциплінованість, самоконтроль, готовність виконувати свій громадянський обов'язок, тверда воля, виконуваність.	84
Самореалізація	Здоров'я, цікава робота, розвиток, активна діяльність, матеріальна забезпеченність	18
Спілкування	Друзі, кохання, життєва мудрість, матеріально забезпечене життя, розваги.	21
Індивідуальні	Відсутність матеріальних забруднень, відсутність обов'язків, розваги, високі запити.	42

Проведено діагностику рівнів сформованості патріотизму здобувачів освіти відповідно до трьох критеріїв.

Таблиця 2.4

Результати діагностики сформованості когнітивного критерію здобувачів освіти

№	Показники	Рівні		
		Високий	Середній	Низький
1.	Знання історії свого краю, культури, традицій, звичаїв, сучасних подій в Україні	12	49	13
2.	Знання основних положень Конституції України	20	37	17
3.	Повага до рідної мови, володіння нею	22	42	10

Отже, 23 % здобувачів освіти мають високий рівень сформованості когнітивного критерію, 59 % – середній рівень, 18 % – низький.

Таблиця 2.5

Результати діагностики сформованості ціннісно-мотиваційного критерію здобувачів освіти

№	Показники	Рівні		
		Високий	Середній	Низький
1.	Усвідомлення значущості патріотичного виховання для майбутньої професійної діяльності	23	38	13
2.	Свідоме ставлення до участі в розбудові незалежної держави	18	40	16
3.	Ставлення до інших народів	19	44	11

Таким чином, у 26 % здобувачів освіти високий рівень сформованості ціннісно-мотиваційного критерію, у 54 % – середній рівень, у 20 % – низький.

Таблиця 2.6

Результати діагностики сформованості діяльнісного критерію здобувачів освіти

№	Показники	Рівні		
		Високий	Середній	Низький
1.	Здатність до патріотичної самореалізації	25	37	12
2.	Участь в заходах патріотичного змісту	19	44	11

Відповідно 31 % здобувачів освіти мають високий рівень сформованості діяльнісного критерію, 53 % – середній рівень, 16 % – низький.

Отже, результати дослідження свідчать, що у більшій частини здобувачів освіти сформований середній рівень патріотизму, проте є студенти і з низьким рівнем.

Висновки до другого розділу

На основі аналізу психолого-педагогічної літератури нами були визначені основні компоненти патріотичної вихованості здобувачів освіти: когнітивний, ціннісно-мотиваційний і діяльнісний.

Когнітивний компонент характеризується знаннями про національну культуру, звичаї, традиції, історію України, краю та родини; володінням рідною мовою та повагою до неї; знанням основних положень Конституції України і сучасних подій у державі.

Ціннісно-мотиваційний компонент відображає усвідомлення національної ідентичності, любов до рідної землі та народу, відповідальне ставлення до розбудови незалежної держави, розуміння значущості патріотичного виховання

для майбутньої професійної діяльності, а також повагу до історичного минулого країни.

Діяльнісний компонент визначається здатністю до патріотичної самореалізації, готовністю захищати свої права і громадянську позицію, відповідальним ставленням до навчання, участю в патріотичних заходах, прагненням до самовиховання й самовдосконалення.

Результати діагностичного дослідження засвідчують, що у більшій частини здобувачів освіти сформований середній рівень патріотизму, проте є студенти і з низьким рівнем. Тому постає необхідність розробки методики формування патріотизму здобувачів педагогічних спеціальностей в університетах наук про життя.

Аналіз наукової літератури дозволив виділити й охарактеризувати рівні патріотизму здобувачів освіти відповідно до визначених критеріїв і показників: високий, середній і низький.

Високий рівень патріотизму здобувачів освіти характеризується глибоким розумінням сутності патріотизму, сформованою та аргументованою патріотичною позицією, а також стійкими ціннісними орієнтаціями.

Середній рівень патріотизму здобувачів освіти виявляється у наявності чіткої патріотичної позиції, сформованих ціннісних орієнтацій, переконань та ідеалів.

Низький рівень патріотизму здобувачів освіти відзначається пасивністю щодо патріотичних питань, відсутністю чіткої позиції, не сформованими ціннісними орієнтаціями і браком толерантності до представників інших культур.

Результати дослідження показали, що більшість здобувачів освіти мають середній та низький рівень патріотизму. Ці результати вказують на необхідність розробки ефективної методики формування патріотизму здобувачів освіти.

РОЗДІЛ 3

МЕТОДИКА ФОРМУВАННЯ ПАТРІОТИЗМУ ЗДОБУВАЧІВ ПЕДАГОГІЧНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ

3.1. Зміст, методи та форми формування патріотизму здобувачів педагогічних спеціальностей

У закладах вищої освіти слід приділяти особливу увагу актуалізації та посиленню мотивації здобувачів освіти до вивчення гуманітарних дисциплін, таких як історія України, українознавство, політологія, соціологія та культурологія. Ці освітні компоненти відіграють ключову роль у формуванні цілісного розуміння молоддю базових принципів патріотичного виховання, зокрема відданості Батьківщині та гордості за її соціокультурні й історичні досягнення.

У цьому процесі викладач виступає не лише організатором навчання, а й зразком професіоналізму, справедливості, вимогливості та патріотизму.

Становлення незалежної України і умови воєнного стану змінюють підходи до формування цілей професійної підготовки фахівців різних галузей. Майбутній педагог, крім професійних знань і навичок, повинен мати високу загальну культуру, усвідомлювати екологічні й соціальні наслідки своєї діяльності, а також володіти чіткими світоглядними орієнтирами та духовними цінностями. Саме творчі, всебічно розвинені особистості сьогодні потрібні для успішної розбудови України.

Тому одним із головних завдань гуманітаризації та гуманізації вищої освіти є спрямування її на загальнолюдські культурні цінності, долучення здобувачів освіти до національних джерел духовності та виховання в них патріотизму.

У контексті виховної роботи доцільно організовувати заходи громадянсько-патріотичного спрямування, які сприяють формуванню у

здобувачів освіти суспільно значущих цілей, таких як розбудова громадянського суспільства та правової, незалежної України.

Приклади таких заходів: виховна година «Голодомор 1932–1933 рр. – незагоєна рана України»; інформаційно-просвітницькі години «Широкомасштабне вторгнення росії в Україну: перебіг, результати», «Головні екологічні проблеми України»; науково-практична конференція «Герої України у боротьбі за незалежність»; навчально-дослідні проєкти «Війна очима студентів»; традиційні українські вечорниці; свято української вишиванки «Веселі барви вишиванки» тощо.

Пропонуємо провести зі здобувачами освіти виховний захід «Козацькі розваги».

Мета заходу – формування у молоді міцних національно-патріотичних переконань, підготовка здобувачів освіти до творчої діяльності, військової служби й захисту своєї Батьківщини. Особливий акцент робиться на розвиток високих морально-психологічних і морально-бойових якостей, виховання сміливості, мужності, дисциплінованості й ініціативності. Основою для цього служить відродження національних козацьких педагогічних традицій. Захід спрямований на духовний і фізичний розвиток молоді, виховання її в дусі патріотизму, відданості Україні та загальнолюдським цінностям, а також на популяризацію здорового способу життя.

Завдання заходу: виховання в молоді національної гідності, активної громадянської позиції, самосвідомості та любові до України; ознайомлення з козацькою культурною спадщиною, зокрема традиціями, звичаями та святами; для загартування тіла і духу залучення до козацьких забав, традиційних фізичних вправ та спорту, військових ігор; опановування методів оздоровлення та традиційної медицини, секретів козацької кухні; сприяння зміцненню дружніх стосунків серед студентської молоді.

У позанавчальній діяльності зі здобувачами освіти наставники академічних груп можуть застосовувати такі методи, як екскурсії (ознайомлення з історичними місцями, пов'язаними з козацькою спадщиною)

екскурсії, бесіди, тематичні диспути та дискусії (обговорення актуальних питань патріотизму, культури та історії), круглі столи, конференції, лекції (залучення здобувачів освіти до поглибленого вивчення зокрема питань козацької тематики), тренінги (розвиток командної роботи, фізичних навичок та моральної стійкості), безпосередньо пов'язані з тематикою національно-патріотичного виховання. Ці методи сприяють ефективному вихованню молоді, здатної розвивати себе, захищати Батьківщину та підтримувати її незалежність.

Таким чином, змістом патріотичного виховання в університетах наук про життя є формування особистості, спрямованої на національні цінності, що прагне до розбудови незалежної, демократичної української держави.

Здобувачі освіти упродовж навчання мають усвідомити свою приналежність до українського народу, з повагою ставитись до звичаїв і традицій своєї Вітчизни. Означений зміст патріотичного виховання реалізуються у процесі проведення різних культурно-просвітницьких заходів.

Отже, тільки комплексний підхід до питання формування патріотизму здобувачів педагогічних спеціальностей в університетах наук про життя може привести до бажаного результату.

На підставі проведеного дослідження нами розроблено методичні рекомендації для педагогів щодо формування патріотизму здобувачів освіти в університетах наук про життя, запропоновано змістовний й методичний супровід цього процесу; перевірено ефективність розробленої нами програми формування патріотизму здобувачів освіти, окрема педагогічних спеціальностей, в університетах наук про життя.

Індивідуальна виховна робота під час формування патріотизму здобувачів освіти є обов'язковою умовою для встановлення взаємозв'язку між викладачами та студентами. Позитивний виховний вплив на здобувачів освіти мають індивідуальні бесіди, наприклад «У якій країні жити?» тощо, а також профілактичні бесіди («У здоровому тілі – здоровий дух», «Морально-етичний кодекс українця»), виховні години («Історичні аспекти формування

патріотизму» тощо).

Проведено виховну годину на *тему «Патріотизм – історії у віршах та обличчях»*.

Мета: формування ціннісного ставлення до держави й суспільства, формування сучасного патріота української держави, виховання почуття милосердя й співучасті.

Важливим аспектом самовдосконалення в контексті формування патріотизму здобувачів освіти є організація самовиховання. Самовиховання здійснюється у різноманітних сферах життя й діяльності здобувачів освіти (навчання, наука, праця, громадська робота, дозвілля тощо), тому на практиці потрібно сприяти тому, щоб всі ці види діяльності сприяли й спонукали залученню здобувачів освіти до активної роботи над собою. У самовихованні стимулом виступає ідеал висококваліфікованого фахівця, патріота. Для формування у здобувачів освіти ідеалу з ними проводилася виховна робота з застосуванням різних форм і методів виховання (обговорення книг «Слово о полку Ігоревім», «Євромайдан», фільмів «Присяга вояка української повстанчої армії», «Гвардія», дискусії на тему «Патріотичне виховання. За і проти», «Патріотизм – мода або самосвідомість нації», бесіди «Патріот», «Україна – моя Батьківщина» тощо).

Порівняльний аналіз результатів експерименту засвідчив динаміку зростання рівня сформованості патріотизму здобувачів освіти педагогічних спеціальностей. Застосована методика формування патріотизму здобувачів педагогічних спеціальностей засвідчила, що така робота має позитивний вплив на формування патріотизму в студентській молоді.

Реалізована в ході емпіричного дослідження методика формування патріотизму здобувачів педагогічних спеціальностей в закладах вищої освіти дозволила підвищити рівень патріотизму відповідно до кожного критерію.

Таблиця 3.1

**Результати діагностики когнітивного критерію
сформованості патріотизму здобувачів освіти**

№	Показники	Рівні		
		Високий	Середній	Низький
1.	Знання історії рідного краю, культури, традицій, звичаїв	11	52	11
2.	Знання основних положень Конституції України	24	37	13
3.	Володіння рідною мовою, повага до неї	22	42	10

Відповідно до результатів: 27 % здобувачів освіти мають високий рівень сформованості когнітивного критерію, 58 % здобувачів освіти – середній рівень, 15 % здобувачів освіти – низький.

Таблиця 3.2

**Результати діагностики ціннісно-мотиваційного критерію
сформованості патріотизму здобувачів освіти**

№	Показники	Рівні		
		Високий	Середній	Низький
1.	Усвідомлення значущості патріотичного виховання задля майбутньої професійної діяльності	22	40	12
2.	Свідоме ставлення до участі в розбудові суверенної держави	29	39	16
3.	Ставлення до інших народів	20	42	12

Відповідно до результатів: 32 % здобувачів освіти мають високий рівень сформованості ціннісно-мотиваційного критерію, 55 % здобувачів освіти – середній рівень, 13 % здобувачів освіти – низький.

Таблиця 3.3

**Результати діагностики діяльнісного критерію
сформованості патріотизму здобувачів освіти**

№	Показники	Рівні		
		Високий	Середній	Низький
1.	Здатність до патріотичної самореалізації	25	37	12
2.	Участь в заходах патріотичного характеру	22	41	11

Відповідно до результатів: 32 % здобувачів освіти мають високий рівень сформованості діяльнісного критерію, 55 % здобувачів освіти – середній рівень, 13 % здобувачів освіти – низький.

Аналіз динаміки успішності здобувачів освіти засвідчив, що під час експерименту підвищився рівень пізнавальної активності, відповідального ставлення до роботи, збільшився відсоток здобувачів освіти, готових до патріотичної саморегуляції й участі в заходах на патріотичну тематику. Після впровадження методики у здобувачів освіти збільшився високий і середній рівні сформованості патріотизму, у той же час відсоток здобувачів освіти із низьким рівнем знизився.

Отже, емпіричне дослідження засвідчило, що для формування патріотизму здобувачів педагогічних спеціальностей в університетах наук про життя, необхідно вирішити такі завдання: виокремити напрямки патріотичного виховання; обрати потрібні методи й форми задля реалізації поставлених завдань; у змісті освітніх компонентів враховувати специфіку факторів, які впливають на процес формування патріотизму здобувачів освіти; підвищити роль педагога в цій діяльності. На основі вирішення таких поставлених завдань буде можливо реалізувати програму формування патріотизму здобувачів педагогічних спеціальностей в університетах наук про життя.

У результаті педагогічного експерименту отримали розвиток такі патріотичні якості здобувачів освіти, як патріотична свідомість; упевненість; цілеспрямованість, принциповість; інтерес до історії України, її сучасного соціально-політичного життя; прагнення працювати за обраним фахом.

Ефективність формування патріотизму здобувачів педагогічних спеціальностей в університетах наук про життя зростатиме, якщо акцентувати увагу на реалізації комплексного підходу з формування цілісної особистості здобувача освіти.

3.2. Методичні рекомендації щодо формування патріотизму здобувачів педагогічних спеціальностей в університетах наук про життя

Зважаючи на нові суспільно-політичні реалії в Україні, обставини, пов'язані з російською агресією, неспровокованою Україною війною, все більшої актуальності набуває формування в молодого покоління патріотизму, активної громадянської позиції, відданості загальнодержавній справі захисту й зміцнення країни тощо.

Важливо, щоб кожен заклад освіти став для людини основою становлення громадянина-патріота своєї держави, що готовий брати на себе відповідальність, самовіддано захищати й розбудовувати країну як незалежну, суверенну, демократичну, соціальну, правову державу, сприяти встановленню громадянського миру та злагоди в суспільстві, єдності української політичної нації тощо.

Важливо також збирати й поширювати інформацію про героїчні вчинки військовослужбовців, бійців добровольчих батальйонів у ході російсько-української війни, волонтерів та інших громадян, що роблять неоціненний внесок щодо зміцнення обороноздатності нашої держави, захисту України від російського терору.

Героїчні, але водночас й трагічні події останніх років спонукають до оновлення в закладах освіти експозицій музеїв, кімнат бойової слави, зокрема

щодо інформації про захисників і захисниць, волонтерів. Загалом важливо формувати засобами змісту освітніх компонентів якостей здобувачів освіти, що характеризуються ціннісним ставленням до держави, суспільства, самого себе та інших, праці, мистецтва, природи.

У результаті аналізу літературних джерел і подій, що відбуваються нині в Україні пропонуємо методичні рекомендації щодо формування патріотизму здобувачів освіти:

1) виокремлення як одного з провідних напрямів виховної роботи патріотичне виховання; не менш значущим є щоденне виховання поваги до Конституції України, державних символів – Герба, Гімну, Прапора;

2) виховання в здобувачів освіти національної самосвідомості, налаштованості на усвідомлення моральних і культурних цінностей, історії, системи вчинків, що мотивуються вірою, любов'ю, усвідомленням відповідальності, волею;

3) системне виховання в здобувачів освіти громадянської позиції; збереження та пропаганда історико-культурної спадщини українського народу; формування готовності в здобувачів освіти до захисту Вітчизни;

4) виховання поваги й любові до рідної мови: володіння державною мовою й послуговування нею має стати пріоритетними в процесі виховної роботи зі здобувачами освіти; мовне середовище має впливати на формування патріотизму здобувачів освіти;

5) формування моральних якостей особистості, культури поведінки, виховання бережливого ставлення до природи, розвиток мотивації до праці.

Надзвичайно важливим є державний календар свят і пам'ятних дат, зокрема Дня Соборності України, Дня захисника України, Дня Збройних Сил України, Дня Гідності і Свободи. У процесі формування патріотизму здобувачів освіти варто керуватися методичними матеріалами Українського інституту національної пам'яті; вшановувати сучасних героїв-захисників України та пам'ять загиблих за незалежність, свободу та єдність українського народу; відвідувати музеї бойової слави; проводити наукові конференції, круглі столи,

семінари; організовувати військово-спортивні змагання, конкурси патріотичної пісні, творів образотворчого мистецтва, поезії.

На особливу увагу заслуговує волонтерська діяльність педагогів, здобувачів освіти, що через практичну діяльність сприяє установленню соціальних зв'язків, опануванню здобувачами освіти новими навичками, формуванню світогляду справжнього громадянина України, моральних і духовних якостей, прагнення до відповідальної патріотичної поведінки.

Реалізація цих завдань потребує системної роботи, що передбачає гармонійне співвідношення різноманітних напрямів, методів та засобів виховання молодого покоління в процесі навчання й позанавчальній діяльності.

Висновки до третього розділу

Отже, у третьому розділі магістерської кваліфікаційної роботи розроблено методичку формування патріотизму здобувачів освіти, запропоновано методичні рекомендації щодо формування патріотизму здобувачів педагогічних спеціальностей в університетах наук про життя.

Емпіричне дослідження довело, що для посилення патріотичної спрямованості в освітньому процесі університетів наук про життя, необхідно вирішити такі завдання: виокремити напрямки патріотичного виховання; обрати потрібні методи й форми задля реалізації поставлених завдань; у змісті освітніх компонентів враховувати специфіку факторів, які впливають на процес формування патріотизму здобувачів освіти; підвищити роль педагога в цій діяльності. На основі вирішення таких поставлених завдань буде можливо реалізувати програму формування патріотизму здобувачів педагогічних спеціальностей в університетах наук про життя.

Ефективність формування патріотизму здобувачів педагогічних спеціальностей в університетах наук про життя зростатиме, якщо акцентувати увагу на реалізації комплексного підходу з формування цілісної особистості здобувача освіти.

У результаті аналізу літературних джерел і подій, що відбуваються нині в Україні запропоновано методичні рекомендації щодо формування патріотизму здобувачів освіти.

Реалізація поставлених завдань та методичних рекомендацій в практику потребує системної роботи, що передбачає гармонійне співвідношення різноманітних напрямів, методів та засобів виховання молодого покоління в процесі навчання й позанавчальній діяльності

Одержані результати підтвердили ефективність реалізації методики формування патріотизму здобувачів педагогічних спеціальностей в університетах наук про життя.

ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ

Отже, нами описано основні етапи становлення й розвитку ідеї формування патріотизму в історії вітчизняної педагогічної думки від основ народної педагогіки до сучасного етапу. Зміст формування патріотизму особистості постійно змінювався на різних етапах розвитку суспільства. Без патріотичних переконань, почуттів, поведінки особистість не може бути справжнім громадянином своєї Батьківщини.

На основі аналізу філософської та психолого-педагогічної літератури уточнено поняття «патріотизм» і «патріотичне виховання».

Патріотизм – це духовно-моральний принцип життєдіяльності особистості, що проявляється у відповідальному ставленні особистості до рідного краю, народу, Батьківщини, це активна діяльність на благо Вітчизни, розбудова науки та культури, примноження її багатств, захист свободи й честі своєї держави.

Патріотичне виховання – це виховання, що передбачає виховання патріотичних почуттів, означає вироблення високого ідеалу служіння народові, готовності у будь-який час стати на захист Батьківщини, вивчати бойові традиції та героїчні сторінки українського народу, його Збройних Сил.

Формування патріотизму передбачає формування відповідного ставлення особистості до себе, до свого народу й Вітчизни. Воно проявляється в відповідних переконаннях, ідеях, почуттях. Особистість стає справжнім патріотом, громадсько свідомою, зрілою особистістю, діяльним творцем власної долі й долі Батьківщини, тільки переймаючись ідеалами, прагненнями, інтересами, потребами рідного народу, усвідомлюючи власну національну самобутність і неповторність.

Формування патріотизму в здобувачів освіти, зокрема педагогічних спеціальностей, має бути стрижнем освітньої діяльності університетів наук про життя, адже маємо виховати особистість, що має почуття гордості за свою

країні, усвідомлює проблеми Вітчизни й українського народу, сумлінно виконує громадянські обов'язки, любить близьких і рідних людей.

Здобувачі освіти протягом навчання мають усвідомити свою належність до українського народу, поважати звичаї та традиції рідної Батьківщини. Визначений зміст формування патріотизму здобувачів освіти реалізується у процесі проведення різних культурно-просвітницьких заходів. Тільки комплексний підхід до питання формування патріотизму молодого покоління може дати бажаний результат.

Відповідно до стратегічної програми «Голосіївська ініціатива – 2025» у Національному університеті біоресурсів і природокористування України, поряд з навчальними цілями, значна увага приділяється вихованню загальнолюдських та національних цінностей. Програма містить загальні положення й напрямки провадження виховної діяльності, а практичне наповнення здійснюється через реалізацію програми виховної роботи «Фахівець, громадянин, патріот», яка містить концептуальні засади планування наставником академічної групи й іншими учасниками освітнього процесу виховної роботи, визначаються цілі та зміст виховання. Програма побудована з урахуванням державного календаря свят та пам'ятних дат, ювілеїв, особливостей професій типу «людина-природа», прославляє національних героїв, охоплює всі напрями змісту виховання й спрямована на формування всебічно й гармонійно розвиненої особистості.

Рівнева діагностика сформованості патріотизму здобувачів педагогічних спеціальностей здійснювалась за такими критеріями, як когнітивний, ціннісно-мотиваційний і діяльнісний, а також відповідними показниками.

Критеріями сформованості кожного з компонентів є: ціннісно-патріотичний світогляд з відповідними показниками (патріотично-світоглядні знання, ідеали, переконання; ціннісно-патріотична свідомість; володіння рідною українською мовою, повага до неї); патріотично спрямована активність з певними показниками (активна суб'єктно-патріотична позиція; мотивація патріотизму; толерантне ставлення до представників різноманітних культур); патріотично-професійна діяльність з показниками (готовність до здійснення

патріотичного виховання здобувачів освіти, здатність до патріотичної самореалізації).

У результаті узагальнення результатів аналізу психолого-педагогічної літератури охарактеризовано три рівні сформованості патріотизму здобувачів педагогічних спеціальностей – високий, середній, низький.

У процесі емпіричного дослідження вивчено досвід реалізації патріотичного виховання в НУБіП України. Емпіричне дослідження довело, що для посилення патріотичної спрямованості в освітньому процесі університетів наук про життя необхідно вирішити такі завдання: виокремити напрямки патріотичного виховання; обрати потрібні методи й форми задля реалізації поставлених завдань; у змісті освітніх компонентів враховувати специфіку факторів, які впливають на процес формування патріотизму здобувачів освіти; підвищити роль педагога в цій діяльності. На основі вирішення таких поставлених завдань буде можливо реалізувати програму формування патріотизму здобувачів педагогічних спеціальностей в університетах наук про життя. Розроблено відповідну методичку та запропоновано методичні рекомендації щодо формування патріотизму здобувачів педагогічних спеціальностей в університетах наук про життя.

Ефективність процесу формування патріотизму здобувачів освіти зростає, якщо реалізувати комплексний підхід до формування цілісної особистості, особливо під час реалізації морального, національно-патріотичного, громадянського, правового виховання. Для успішної реалізації методичних рекомендацій потрібна системна робота, що передбачає забезпечення гармонійного співвідношення різноманітних напрямів, методів, форм та засобів виховання здобувачів освіти в процесі навчальної та позанавчальної діяльності.

Проведене дослідження не претендує на вичерпне висвітлення означеної проблеми. Перспективним напрямком подальших наукових пошуків є розробка інноваційної технології формування патріотизму здобувачів освіти.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Абрамчук О. В. Патріотичне виховання студентів вищих технічних навчальних закладів: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: спец. 13.00.07 «Теорія та методика виховання». Тернопіль, 2007. 19 с.
2. Абрамчук О. В., Фіцула М. М. Патріотичне виховання студентів вищих технічних навчальних закладів. Монографія: Вінниця: УНІВЕРСУМ. Вінниця, 2008. 147 с.
3. Агаддулін Р.Р. Позанавчальна виховна робота у ВНЗ: досвід формування полікультурної компетенції сучасного вчителя. *Педагогіка та психологія*. 2007. № 3. 321 с.
4. Анікіна Т.О. Патріотичне виховання майбутніх учителів музики засобами художнього краєзнавства: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: спец. 13.00.01 «Загальна педагогіка та історія педагогіки»; АПН України; Інститут педагогіки. Київ, 1993. 19 с.
5. Аркас М.М. Історія України-Русі. Київ: Вища школа, 1991. 456 с.
6. Велика українська енциклопедія. Словник. Київ: Державна наукова установа «Енциклопедичне видавництво», 2015. 1408 с.
7. Ващенко Г. Вибрані педагогічні твори. Дрогобич: Видавнича фірма «Відродження», 1997. 214 с.
8. Ващенко Г. Виховний ідеал. Полтава: Полтавський вісник, 1994. 191 с.
9. Виговська С. В., Павлюк А. В. Патріотичне виховання сучасної молоді. *Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України. Серія «Педагогіка. Психологія. Філософія»*. – Київ: Міленіум 2016. Вип. 253. С. 213–219.
10. Виховання і самовиховання на засадах національно-патріотичних цінностей: методичний посібник для студентів і науково-педагогічних працівників аграрних і природоохоронних ВНЗ / Укладачі Р.В. Сопівник, Г.В. Петрів. Київ: «ЦП «Компринт», 2014. 185 с.

11. Вишневецький О.І. Теоретичні основи сучасної української педагогіки: посібник для студентів вищих начальних закладів. Дрогобич: Коло, 2003. 528 с.
12. Вугрич В.П. До питання про природу і сутність патріотизму. *Виховання патріотизму у дітей та молоді в сучасних соціально-економічних умовах*: матеріали звітної науково-практичної конференції. Київ, 1999. С. 8–12.
13. Галузинський В. М., Евтух М. Б. Основи педагогіки і психології вищої школи в Україні. Київ, 1995. 168 с.
14. Голосіївська ініціатива – 2025. URL: <https://nubip.edu.ua/node/3980> (дата звернення: 11.09.2024).
15. День Конституції України. URL : <http://uk.wikipedia.org/wiki>. (дата звернення: 23.06.2024).
16. Дем'яненко О. О. Активні форми взаємодії викладача і студентів у навчально-виховному процесі вищої школи: організаційно-методичні аспекти: навчально-методичний посібник [для викладачів і наставників академічних груп. Біла Церква, 2019. 35 с.
17. Дорошенко Д.І. Нарис історії України. Львів: Світ, 1991. 576 с.
18. Духнович О. Вибрані твори. Ужгород: ВАТ «Видавництво „Закарпаття“, 2003. 568 с.
19. Жаровська О. П. Патріотичне виховання студентів в освітньо-виховному середовищі педагогічного університету: дис. канд. пед. наук: 13.00.07. Вінниця, 2015. 290 с.
20. Ігнатенко П. Р., Поплужний В. Л., Косарева Н. І., Крицька Л. В. Виховання громадянина: психолого-педагогічний і народознавчий аспекти: навч.-метод. посіб. Київ: Інститут змісту і методів навчання, 1997. 252 с.
21. Історія педагогіки / за ред. проф. М.В. Левківського, док. пед. наук О.А. Дубасенюк. Житомир: Житомирський держ. пед. університет, 1999. 336 с.
22. Кононенко П., Усатенко Т. Концепція української національної школи – родини. Концептуальні засади демократизації та реформування освіти в Україні. Педагогічні концепції. Київ: Школяр, 1997. 241 с.

23. Концепція Державної цільової соціальної програми з утвердження української національної та громадянської ідентичності на період до 2028 року: URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/141-2024-%D1%80#Text>

24. Концепція національно-патріотичного виховання в системі освіти України. URL: <https://imzo.gov.ua/2022/06/08/nakaz-mon-vid-06-06-2022-527-pro-deiaki-pytannia-natsional-no-patriotychnoho-vykhovannia-v-zakladakh-osvity-ukrainy-ta-vyznannia-takym-shcho-vtratyv-chynnist-nakazu-ministerstva-osvity-i-nauky-ukrainy/> (дата звернення: 07.04.2024).

25. Красовська О.О. Виховання громадської самосвідомості старшокласників засобами символіки народного мистецтва України: Дис. канд. пед. наук: 13.00.01. Рівне, 1999. 194 с.

26. Купчик Л. Вшановано не вшанований ювілей. URL: <http://www.spilka.pt/uk/2009-04-25-23-26-34/3336-vshanovano-nevshanovani-j-juvilej>. (дата звернення: 17.09.2024).

27. Кухаренко П. М., Резнікова О. О. Формування громадської позиції сучасної молоді. *Україна на зламі тисячоліть – 20 років незалежності (1991-2011)*: зб. наук. пр. Дніпро: Видавництво «Придніпров'я», 2011. Вип. 3. 294 с.

28. Любар О. О., Стельмахович М. Г., Федоренко Д. Т. Історія української педагогіки / за ред. М. Г. Стельмаховича. Київ: Інститут змісту і методів навчання МО України, 1999. 355 с.

29. Макаренко А.С. Методика виховної роботи. Київ: Рад. шк., 1990. 366 с.

30. Мала енциклопедія державознавства / НАН України. Ін-т держави і права ім. В.М.Корецького. Київ: Довіра: Генеза, 1996. 942 с.

31. Маляр П. Григорій Сковорода – батько духовного визначення українського народу. *Рідна школа*. 1986, травень. Ч. 2. С.10–13.

32. Міжнародний день студентів. URL: http://uk.wikipedia.org/wiki/Міжнародний_день_студентів. (дата звернення: 15.08.2024).

33. Нариси історії українського шкільництва. 1905–1933 : навчальний посібник / О.В. Сухомлинська та ін.; за ред. О.В. Сухомлинської. Київ: Заповіт, 1996. 304 с.
34. Ніколаєнко С. М., Шинкарук В. Д., Рудень Д. М., Сопівник Р. В. Програма виховання студента «Фахівець, громадянин, патріот». Київ: «Компринт», 2016. 74 с.
35. Огієнко І. Українська культура. Київ: Довіра, 1992. 139 с.
36. Онищук П. В. Педагогічні засади технології формування патріотичних рис в учнів шкіл, гімназій, ліцеїв: дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: 13.00.01 «Загальна педагогіка та історія педагогіки». Луцьк, 1996. 190 с.
37. Пам'ятки давньоруської книжності з Бібліотеки Ярослава Мудрого і видання перших українських друкарень. Рукописна і стародрукована книга: зб. ст. Міжнар. наук. конф. (XII Федоровський семінар). Львів. 23–25 квіт. 2004. Львів, 2006. С. 48-58.
38. Петронговський Р.Р. Формування патріотизму старшокласників у поза навчальній виховній діяльності: дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: 13.00.01 «Загальна педагогіка та історія педагогіки». Житомир, 2002. 180 с.
39. Петронговський Р. Теорія і практика формування патріотизму старшокласників: монографія; за ред. М. Левківського. Житомир : Полісся, 2003. 192 с.
40. Пісні українських січових стрільців. Івано-Франківськ, 1994. 225 с.
41. Райко В. В., Мірошніченко В. І. Критерії оцінки ефективності патріотичного виховання майбутніх офіцерів-прикордонників. *Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка*. 2010. № 10(197), Ч 1. С. 48–49.
42. Русова С. Вибрані педагогічні твори у 2-х т. Київ: Либідь, 1997. Т. 2. 320 с.
43. Русова С. Мої спомини. Київ: Україна – Віта, 1996. 207 с.

44. Ряшко В. І. Теоретико-методологічний аналіз національно-патріотичного виховання студентської молоді. *Вісник Національного університету “Львівська політехніка”*. Серія: Юридичні науки: збірник наукових праць. 2016. № 837. С. 418–425.
45. Сергєєнкова О. П. Педагогічна психологія : навч. посіб. Київ: Центр учбової літератури, 2012. 168 с.
46. Сопівник Р. В. Виховання лідерських якостей студентів аграрних вищих навчальних закладів: монографія. Київ: «ЦП «Компринт», 2014. 533 с.
47. Сопівник Р. В. Виховання пантеону героїв у контексті конструювання виховного ідеалу студентів. *Духовність особистості: методологія, теорія і практика: збірник наукових праць*. 2015. Вип. 2 (65). С. 79.
48. Стельмахович М. Г. Українська етнопедагогіка. Українознавство: посібник / Уклад. В. Я.Мацюк, В. Г.Пугач. Київ: Зодіак – ЕКО, 1994. 399 с.
49. Ступарик Б.Н. Національна школа: витоки, становлення : навчально-методичний посібник. Київ: ІЗМН, 1998. 336 с.
50. Стьопіна О. Г. Виховання патріотизму у студентської молоді засобами мистецтва: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: спец. 13.00.07 “Теорія та методика виховання”. Луганск, 2007. 21 с.
51. Сухомлинський В. О. Моральні заповіді дитинства і юності. Київ : Рад. шк., 1966. 232 с.
52. Сухомлинський В.О. Як ми виховали мужнє покоління/ Василь Сухомлинський. Київ: Рад. школа, 1960. 187 с.
53. Сухомлинський В. О. Народження громадянина. Вибр. тв. у 5-ти т. Київ, 1977. Т. 3. С. 283–582.
54. Сухомлинський В.О. Серце віддаю дітям. Вибрані твори у 5-ти т. Київ: Рад. школа, 1977. Т. 3. С. 9–300.
55. Сьогодні – свято Державного прапора. Арата. Вікно в Україну. URL: http://m.aratta-ukraine.com/news_ua.php?id=759 (дата звернення: 12.10.2024).

56. Теоретичні основи педагогіки. Курс лекцій: підручник для студентів; під ред. О. Вишневського. Дрогобич : Відродження, 2001. 268 с.
57. Ткаченко В. М. Патріотизм. Енциклопедія освіти/ за ред. В. Г. Кременя. Київ: Юрінком Інтер, 2008. 1040 с.
58. Томенко М. Сучасний український патріотизм, або як об'єднати Україну. URL: <https://tomenko.ua/statti/suchasnyj-ukrajinskyj-patriotyzm-abo-yak-objednaty-ukrajinu/>
59. Ушинський К. Д. Вибрані педагогічні твори: в 2-х т. Київ: Рад. школа, 1983. Т. 1. 348 с.
60. Ушинський К.Д. Про народність у громадському вихованні. Вибрані педагогічні твори в 2-х т. Київ: Рад. школа, 1983. Т. 1. С. 43–123.
61. Філософський енциклопедичний словник / за ред. В. І. Шинкарука та ін. Київ: Абрис, 2002. 742 с.
62. Фіцула М.М. Педагогіка: навч. посіб. для студентів вищ. пед. закл. освіти. Тернопіль: Навчальна книга-Богдан, 2007. 232 с.
63. Харламова О. Л., Кравченко Т. В. Виховання у дітей в сім'ї патріотизму як життєвої цінності. *Виховання патріотизму у дітей та молоді в сучасних соціально-економічних умовах*: матер. звітної наук.-практич. конф. Київ, 1999. С. 34–37.
64. Чорна К. І. Зміст патріотичного виховання школярів в умовах державотворчого процесу в Україні. *Виховання патріотизму у дітей та молоді в сучасних соціально-економічних умовах*: матер. звітної науково-практичної конференції. Київ, 1999. С. 12–14.
65. Чорна К. І. Патріотизм – духовна цінність молодих громадян України. *Цінності освіти і виховання*: науково-методичний збірник; за заг. ред. О.В. Сухомлинської. Київ, 1997. С. 209–212.
66. Щербань П. М. Національне виховання в сім'ї. Київ: Культурологічне ПП «Борівітер», 2000. 260 с.

67. Яцюк М. В., Жванко Л. М., Фесенко Г. Г. Патріотичне виховання студентської молоді: основні завдання сьогодення. *Сучасні аспекти виховання студентської молоді*. URL: <http://eprints.kname.edu.ua/30854/>

68. Elkins, Z., & Sides, J. (2003). The Foundations of National Identity: Individual, State-Level, and Temporal Factors. In annual meeting of the Midwest Political Science Association. URL: <https://pednauk.cuspu.edu.ua/index.php/pednauk/about/contact> (дата звернення: 10.01.2024).

69. Leleka V., Khrolenko M., Kushnir A., Protsenko I., & Petriv A. (). Theoretical and methodological approaches to the educational potential of students in higher education institutions. *Amazonia Investiga*, 2023, 12(71), P. 162–174.

ДОДАТКИ

Додаток А

Анкета «Патріотизм у розумінні сучасної молоді»

Шановний респонденте! Для визначення ставлення сучасної молоді до рідної країни, суспільства просимо Вас щиро відповісти на наведені питання.

1. На Вашу думку, наскільки розвинена національна ідея в українській державі?

- національна ідея відіграє провідну роль у розбудові держави;
- національна ідея відіграє певну роль, проте ця роль не є провідною для важливих змін у державі;
- національна ідея не відіграє ніякої ролі ні для держави, ні для мене особисто;
- національної ідеї немає;

2. Чи впливає знання історичного минулого країни на подальше життя держави?

- так, історичне минуле дуже важливе, необхідно кожному вивчати й знати його;
- кожен сам визначає, наскільки важливим для нього є знання історичної спадщини;
- історичне минуле не є важливим, необхідно жити майбутнім;
- історичне минуле країни потрібно обов'язково пам'ятати, але воно не відіграє ніякої ролі у подальшому розвитку держави.

3. Які заходи, на Вашу думку, потрібно вживати заходів, аби підтримати патріотичний дух молоді?

Ваша відповідь: _____

4. Які риси характеру Ви вважаєте необхідними для формування патріотизму:

- інтерес до історичного минулого;
- відчуття пошани до своєї країни;

- інтелігентність;
- високий рівень ерудиції;
- активність в громадському житті країни;
- інше _____

5. Як Ви проводите вільний час?

- відвідную музеї, виставки;
- читаю літературу про історичне минуле нашого народу та його героїв;
- відвідную театри та переглядаю фільми історично-патріотичної тематики;

– найчастіше проводжу вільний час вдома за телевізором чи комп'ютером;

- віддаю перевагу компанії друзів;
- інше _____

6. Чи відчуваєте Ви відсутність моральних цінностей в сучасній українській молоді?

- так
- ні

7. Якщо відчуваєте, то в чому саме?

Ваша відповідь _____

8. Чи вважаєте Ви, що молоді люди, що вживають алкоголь чи наркотики, не можуть бути патріотами:

- так;
- ні;
- інше _____

9. Які політичні або соціально-побутові ситуації впливають на рівень Вашого патріотизму:

- загально-політична атмосфера в суспільстві;
- можливість вибору закладу освіти;
- наявність/відсутність роботи;

- задоволення права на відпочинок;
- житлові умови;
- інше _____

10. Чи вважаєте себе українкою/українцем?

- так;
- ні;
- мені байдуже;
- інше _____

11. Чи хотіли б Ви жити за кордоном?

- так;
- ні;
- мені байдуже, де жити;
- інше _____

12. Чи пишастесь, що вас називають українкою/українцем?

- так;
- ні;
- мені байдуже;
- інше _____

13. Що для вас означає бути патріотом?

- спілкуватись українською мовою;
- наслідувати традиції;
- працювати на добробут своєї держави;
- жити в та народитись в Україні;
- інше _____

14. Чи любите свою державу?

- так;
- ні;
- мені байдуже;
- інше _____

15. Ви вільно володієте Українською мовою?

– так;

– ні;

– важко відповісти;

– інше _____

Анкета «Патріот»

1. Чи вважаєте Ви себе патріотом?

- так;
- ні;
- частково;
- не знаю.

2. Хто, на Вашу думку, більшою мірою вплинув на формування вашого патріотизму:

- батьки;
- школа;
- друзі, оточуючі;
- органи влади;
- ЗМІ.

3. Як Ви розумієте поняття «патріотизм»?

---

4. За якими висловлюваннями чи ознаками Ви визначаєте поняття «патріотизм»?

- безкорислива любов та служіння Батьківщині, готовність до самопожертви заради її блага чи спасіння;
- національна самосвідомість, гордість за приналежність до свого народу, нації;
- інтернаціоналізм, готовність до співпраці з представниками інших націй і народів в інтересах своєї країни;
- непримиримість до представників інших народів і націй;
- любов до рідного країни, міста, дому, вірність національній культурі, звичаям, традиціям, устрою життя;
- намагання працювати для процвітання України;
- патріотизм це просто романтичний образ, літературна вигадка.

– інше _____

5. Якщо ви не змогли визначити поняття «патріотизм», то у чому полягає причина Вашого нерозуміння?

- немає можливості;
- немає бажання;
- вважаю це неактуальним.

6. Перед вами список індивідуально-психологічних характеристик та життєвих цінностей особистості. Визначте ті якості й цінності, якими має володіти патріот (потрібне підкресліть).

Визначте за 10-бальною шкалою, на скільки ці якості й цінності сформовані у Вас.

- життєва мудрість _____
- активне діяльне життя _____
- цікава робота _____
- здоров'я (фізичне й психічне) _____
- любов (духовна й фізична) _____
- краса природи й мистецтва _____
- наявність добрих та вірних друзів _____
- матеріальне забезпечення життя _____
- суспільне визнання _____
- продуктивне життя _____
- пізнання (освіта, світогляд) _____
- розвиток (постійне духовне та фізичне самовдосконалення) _____
- свобода (незалежність, самостійність у судження та учинках) _____
- розваги _____
- щасливе сімейне життя _____
- щасті інших (добробут, вдосконалення та розвиток інших людей, всього народу, людства у цілому) _____
- упевненість в собі (свобода від внутрішніх протиріч, внутрішня гармонія)

- творчість (можливість творчої діяльності)_____
- вихованість (гарні манери)_____
- охайність_____
- життєрадісність_____
- високі запити (високі вимоги до життя) _____
- незалежність _____
- старанність_____
- освіченість_____
- непримиримість до недоліків у себе та інших_____
- раціоналізм (уміння розумно та логічно мислити, приймати раціональні обдумані рішення)_____
- самоконтроль (самодисципліна, стриманість)_____
- відповідальність (вміння тримати слово, почуття обов'язку)_____
- тверда воля (уміння наполягти на своєму, не відступати перед труднощами) _____
- сміливість у відстоюванні своїх поглядів, своєї думки _____
- терпимість (до думок і поглядів інших, уміння прощати іншим їх помилки) _____
- чесність (правдивість, щирість) _____
- широта поглядів (уміння зрозуміти іншу точку зору, поважати інші звичаї, смаки, звички)_____
- чуйність (турботливість)_____
- ефективність у справах (продуктивність у роботі, працьовитість)_____

7. Позначте, що у вашому колективі, колі ваших знайомих, компанії цінується найбільше?

- готовність допомогти один одному в складній ситуації;
- уміння цінувати справжню дружбу;
- порядність, чесність, принциповість;
- взаєморозуміння;

- гарні манери;
- приємна зовнішність;
- сила волі;
- вміння модно одягатися;
- наявність фірмових речей тощо;
- рішучість;
- сміливість;
- інтерес до політики;
- інтерес, знання літератури, музики, мистецтва;
- здібності;
- наявність грошей на різні витрати.

8. Із запропонованих варіантів оберіть той, що найбільше відображає Вашу точку зору:

- я відчуваю задоволення від гарно виконаної роботи.
- я люблю гарно проводити час з друзями.
- я люблю, коли інші мене цінують.

9. Закінчіть речення.

- Кожен із нас має...
- Кожен із нас вірить...
- Подвиги героїв змусили нас замислитися...
- Кожен із нас готовий...
- Коли я замислююся про майбутнє своєї країни, то...
- Бути гідним громадянином своєї країни означає бути...
- Захищати свою Батьківщину можна не лише з автоматом у руках, але й...

Додаток В

Методика «Ціннісні орієнтації» (М. Рокич)

М. Рокич виділяє два класи цінностей: термінальні – переконання у тому, що певна кінцева мета індивідуального існування варта того, аби до неї прагнути; інструментальні – переконання у тому, що певний образ дій чи властивість особистості є кращою в будь-якій ситуації.

Цей розподіл відповідає традиційному розподілу на цінності-засоби та цінності-цілі. Респонденту пропонується два списки цінностей (по 18 у кожному) на аркушах паперу за алфавітом.

В списках респондент надає кожній цінності ранговий номер, а картки кладе в порядку значимості.

Інструкція. «Вам надається набір із 18 карток з цінностями. Ваше завдання – розкласти їх у порядку значимості для Вас як керівних положень, якими Ви керуєтеся у житті. Кожна цінність наведена на окремій картці. Уважно прочитайте картки, виберіть ту, котра для Вас є найбільш значимою, помістіть її на перше місце. Відповідно найменш важлива буде останньої та займе 18 місце. Не поспішайте. У процесі роботи можете змінити свою думку і поміняти картки місцями».

Список А (термінальні цінності):

- активне діяльне життя (повнота та емоційна насиченість життя)
- життєва мудрість (зрілість суджень та здоровий глузд, які досягаються життєвим досвідом)
- здоров'я (фізичне та психічне)
- цікава робота
- краса природи й мистецтва
- любов (духовна та фізична близькість з коханою людиною)
- матеріально забезпечене життя (відсутність матеріальних труднощів)
- наявність гарних та вірних друзів
- суспільне визнання (повага оточуючих, товаришів по роботі, колективу)

- пізнання (інтелектуальний розвиток, можливість розширити свого кругозору, загальної культури)
- продуктивне життя (якнайповніша реалізація своїх можливостей, сил та здібностей)
- розвиток (постійне фізичне та духовне самовдосконалення, робота над собою)
- розваги (відсутність обов'язків, необтяжливий, приємний плин часу)
- воля (незалежність в судженнях та вчинках, самостійність,)
- щасливе родинне життя
- щастя інших (добробут, розвиток та вдосконалення інших людей, всього народу, людства у цілому)
- творчість (можливість творчої діяльності)
- упевненість в собі (свобода від внутрішніх сумнівів, суперечностей, внутрішня гармонія).

Список Б (інструментальні цінності):

- охайність (акуратність), вміння тримати порядок у справах, речах
- високі запити (високі вимоги до життя та високі домагання)
- вихованість (гарні манери)
- дисциплінованість (ретельність)
- життєрадісність (почуття гумору)
- непримиренність до недоліків в собі та інших
- незалежність (здатність діяти рішуче, самостійно)
- відповідальність (уміння тримати слово, почуття обов'язку)
- освіченість (висока загальна культура, широта знань)
- самоконтроль (самодисципліна, стриманість)
- раціоналізм (уміння логічно й реалістично мислити, приймати раціональні, обмірковані рішення)
- сміливість у відстоюванні своїх поглядів, своєї думки

- терпимість (до поглядів та думок інших, вміння вибачати іншим їх помилки)
- тверда воля (вміння наполягти на своєму, не відступати перед складнощами)
- чесність (щирість, правдивість)
- широта поглядів (вміння розуміти іншу точку зору, поважати інші традиції, звичаї, смаки, звички)
- чуйність (дбайливість)
- ефективність в справах (продуктивність у роботі, працьовитість)